

Orta Doğu'da Konjonktürün Değişmesi ve Türkiye'nin Taksim Tezine Karşı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması (1954-1960)

Ali Ata YİĞİT

Prof. Dr., Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Giresun

E-Mail: ali.ata.yigit@giresun.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5208-212X

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 30.03.2022 Kabul Tarihi / Accepted: 22.08.2023

ÖZ

YİĞİT, Ali Ata, Orta Doğu'da Konjonktürün Değişmesi ve Türkiye'nin Taksim Tezine Karşı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması (1954-1960), CTAD, Yıl 19, Sayı 38 (Özel Sayı 2023), s. 989-1019.

İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgelerinden çekilme stratejisi, Kıbrıs'ı ilhak etmeyi amaçlayan Yunanistan'ı umutlandırdı. Bunun için diplomatik yolların yanı sıra Kıbrıs'ta yeraltı faaliyetlerine yöneldi. İngiltere ise, Filistin'den sonra Kıbrıs'tan da çekilerek Doğu Akdeniz'den tamamen uzaklaşmak istemiyordu. Türkiye'nin meseleye taraf olmasından yararlanarak, menfaatlerini koruyabileceği yeni bir düzen kurmaya çalıştı. Başbakan Adnan Menderes, muhtemel gelişmelere göre seçenekli politikalar oluşturdu. Öncelikle İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilmesi hâlinde Türkiye'ye iade edilmesi gerektiği belirtilerek Kıbrıs Türk'tür teziyle hareket edildi. Düşünülen ikinci seçenek, Kıbrıs'ın Türkiye'ye iadesinin sağlanamaması hâlinde Yunanistan'la yarı yarıya taksim edilmesi ve İngiltere'ye askerî amaçlı bölge verilmesiydi. Nitekim bu seçenek güçlendiği ve daha gerçekçi görüldüğü için bilahare taksim tezi benimsendi. İngiltere'nin tercih ettiği muhtariyet ise ehvenişer olarak görülüyor ve bu durumda Kıbrıs Türklerinin

ve Türkiye'nin haklarını koruyacak düzenlemeler hedefleniyordu. Türkiye'nin asla kabul etmeyeceği seçenek, Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesiydi. Türkiye'nin taksim tezinin güçlendiği günlerde Orta Doğu'da konjonktürü değiştiren gelişmeler oldu. Sovyetler Birliği'nin bölgeye nüfuz etmesi Amerika Birleşik Devletleri'ni (ABD) kaygılandırdı. Zaten Kıbrıs Rumları arasında ve Yunanistan'da sol hareketler oldukça güçlüydü. ABD Hükümeti bölünmüş Kıbrıs'ın Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) açısından bir zafiyet oluşturacağı kanaatindeydi. Böylece Türkler ve Rumların ortaklığına dayalı bağımsız Kıbrıs Devleti'nin kurulması gündeme geldi. Türkiye, meselenin sürüncemede kalmasını riskli görüyor ve kazanımlarını sonuca ulaştırmak istiyordu. Bu sebeple garantörlük sistemi içinde bu görüşü uygun buldu. Yunanistan, taksim tezinden kurtulduğu ve ilhak hedefine dolaylı olarak ulaşabileceğine inandığı için kabul etti. İngiltere ise, üs bölgelerinde egemenliğini koruduğu ve anlaşmayla meseleden kurtulacağı için memnundu. Böylece Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Meselesi, Taksim Tezi, Orta Doğu, NATO, Kıbrıs Cumhuriyeti.

ABSTRACT

YİĞİT, Ali Ata, **The Change of Conjecture in the Middle East and Establishment of the Republic of Cyprus Against Türkiye's Partition Thesis (1954-1960)**, CTAD, Year 19, Issue 38 (Special Issue 2023), pp. 989-1019.

Britain's strategy of withdrawing from its colonies after the Second World War seems to have encouraged Greece to pursue its policy of annexing Cyprus. To this end, Greece resorted to underground activities as well as diplomatic channels. On the other hand, Great Britain, having ceded Palestine for good, did not want to leave Cyprus, which would have meant complete abandonment of the strategic waters of the eastern Mediterranean. Thus, Great Britain strove to establish a new order to defend its interests by taking advantage of Türkiye's being a party to the issue of Cyprus. Adnan Menderes, Prime Minister of Türkiye, formulated alternative policies to adapt to the new developments. The first option was to return Cyprus to Türkiye, if Great Britain evacuated it, in compliance with the Turkish thesis, i.e., "Cyprus is Turkish". If this option was rejected, the second option was to divide the island in half with Greece and leave a military zone to Britain. As this option was more favourable and realistic, the partition thesis was later adopted by Türkiye. England's proposal of an autonomous Cyprus was considered the lesser evil. In this case, some regulations that would protect the rights of the Turkish Cypriots and Türkiye were needed. The option that Türkiye would never accept was

the handing over of Cyprus to Greece. Day by day, the partition thesis of Türkiye was gaining more support, but some developments changed the conjuncture in the Middle East. The penetration of the Soviet Union into the region worried the United States (U.S.A). Leftist movements were quite strong among Greek Cypriots and in Greece. The US Government believed that a divided Cyprus would constitute a weakness for the North Atlantic Treaty Organization (NATO). Later, the establishment of an independent Cyprus State based on the partnership of Turks and Greeks was put on the agenda. Türkiye considered prolonging the issue to be very risky and wanted to reap its gains. For this reason, Türkiye agreed with the proposal as long as it remained under the guarantee system. On the other hand, Greece accepted because it had removed the partition thesis from the table, and believed that the goal of annexation would be achieved in time. Britain was also glad because it maintained its sovereignty over the base areas and would be relieved to see the Cyprus problem resolved by agreement. Thus, the Republic of Cyprus was established.

Keywords: Cyprus Issue, Partition Thesis, Middle East, NATO, Republic of Cyprus.

Giriş

Türkiye ve Kıbrıs Türkleri için Kıbrıs meselesi 1878'de başladı. Bu tarihte Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında uğradığı hezimetten yararlanan İngiltere, Kıbrıs'ı işgal ve idare hakkına sahip oldu. Böylece hukuken Osmanlı toprağı olmaya devam eden ancak fiilen İngiliz idaresine terk edilen Kıbrıs'ta çelişkili bir süreç ortaya çıktı. Çelişkili durum yalnız iki devlet arasında değil, aynı zamanda Kıbrıs'ta yaşayan Türkler ve Rumlar arasında da büyük meselelere yol açtı. İngiltere, 1914'te adayı ilhak etmek suretiyle söz konusu çelişkiyi kendi açısından sonlandırdı fakat hasıl olan meseleler daha da büyüdü. Zira Kıbrıs'ın ilhak edilmesi ve bilahare bu durumun Lozan Antlaşması ile Türkiye tarafından kabul edilmesi, Rumların Yunanistan'a bağlanma (*Enosis*) duygularını kuvvetlendirdi. Bir gün İngiliz idaresi sona erdiğinde bu bağlanmayı gerçekleştireceklerine giderek inandılar. Bu amaçla Türklerle ve İngilizlere karşı örgütlendiler. Dolayısıyla İngiliz idaresinin yıllar boyunca Rumların lehine uyguladığı politikaları, ilhak kararından sonra bumerang etkisi yaptı. Böylece Türk-Rum ihtilafına ilaveten, İngiliz-Rum ihtilafı ortaya çıktı. Bu ihtilafın ilk önemli sonucu, Rumların çıkardığı ve güçlkle bastırılan 1931 isyanı oldu.

Rumların İngiliz idaresine son vermek ve Yunanistan'la birleşmek için başlattıkları mücadele, doğal olarak Türkleri ve Türkiye'yi kaygılandırdı. Bu kaygının İngiliz dış politikasında hakkıyla yer bulması Almanya ve İtalya'nın

Avrupa'da dengeleri değiştirmeye başlamasından sonradır. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerin seyri tamamen değiştiği için İngiltere'nin Orta Doğu ve Akdeniz politikası yeni baştan düzenlendi ve Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahil olmasının yolu açıldı. Süreci doğru tahlil edemeyen Yunanistan'ın politikaları ise Türkiye'ye yeni kazanımlar sağladı. Yunanistan, Paris Barış Antlaşması ile sahip olduğu Rodos, On İki Ada ve Meis'in yanı sıra Kıbrıs'a da sahip olabileceği kanaatindeydi ancak bu kanaat gerçekçi bir değerlendirmeye dayanmıyordu. Zira 10 Şubat 1947'de imzalanan söz konusu antlaşma, İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri ile mağlupları arasındaydı. Mağluplar arasında yer alan İtalya'nın bu adaları devretmesi gibi, galipler arasında bulunan İngiltere'nin Kıbrıs'ı devretmesi beklenemezdi. Kaldı ki İngiltere açısından Kıbrıs'ın stratejik önemi sona ermiş değildi. Yunanistan'ın yanlısı, İngiliz dış politikasında meydana gelen değişmeden kaynaklanıyordu.

Belirtmek gerekir ki İngiltere iki dünya savaşının da galipleri arasındaydı fakat kazandığı zaferle mütenasip olmayan bir sonuçla karşılaştı. Uzun süreli ve büyük ölçekli savaşların maliyeti altında ezilerek mali sistemi felç oldu. Bu durum, deniz aşırı sömürgeler üzerinde giderek zayıflayan denetimini daha da zorlaştırdı. Ayrıca dünyanın iki kutba ayrılması dış politikasındaki hareket kabiliyetini sınırlandırdı. Bu sebeplerle sömürgelerdeki menfaatlerini nispeten koruyabilecek düzenlemeler yaparak geri çekilmeyi esas alan bir stratejiye yöneldi. Bu stratejiyle küçülerek yeniden güçlenmeyi amaçlıyordu ancak Filistin'den sonra Kıbrıs'tan da çekilerek Doğu Akdeniz'den tamamen uzaklaşmayı riskli buluyordu. Zira Kıbrıs'taki varlığını sürdürmesi hâlinde Süveyş Kanalı ve bu kanala uzanan güzergâhın emniyetinden emin olabilirdi.

İngiltere ikilemden kurtulmak istiyordu. Yunanistan ise bu durumdan yararlanarak ilhak sürecini başlatabileceğine inanıyordu. Bu durum Türkiye'nin meseleye taraf olmasını sağladığı gibi, İngiltere'nin de işini kolaylaştıran yeni bir zemin oluşturdu. Ayrıca Suriye ve Mısır'ın Sovyetler Birliği yanlısı bir tutum içine girmeleri üzerine Doğu Akdeniz'de konjonktürün köklü biçimde değişmesinden endişe eden ABD'nin ilgisini çekti. Böylece Kıbrıs meselesi daha karmaşık hâle geldi.

Bu makalede meselenin ortaya çıkışı, konjonktüre bağlı olarak seyrinin değişmesi ve Türkiye'nin taraf olması ele alınmakta, olaylar arasında ilişki kurularak tahlil edilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin kazanımları takip ettiği seçenekli politikalar kapsamında değerlendirilmektedir. Yapılan politika değişikliklerinin bir zafiyetten değil, muhtemel gelişmelere göre önceden tespit edilen bir stratejiyle yürütüldüğü açıklanmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın en önemli katkısı, bu hususun açıklığa kavuşması ve bu süreçte ABD etkisinin ABD belgeleriyle yorumlanması olacaktır. Böylece meselenin tarihi arka planıyla birlikte doğru anlaşılması ve gelecek için doğru çıkarımların yapılması

amaçlanmaktadır. Konuyla ilgili olarak Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivinde (BCA) yer alan belgelerden, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıtlarından, ABD Hükümetinin yayınladığı dış ilişkilere ait belgelerden, Birleşmiş Milletler (BM) Yıllıkları ile BM Genel Kurulu kararlarından, ilgili hatıralardan ve döneme ait Kıbrıs'ta yayınlanan Bozkurt gazetesi ile Türkiye'de yayınlanan Milliyet gazetesinden yararlanılmıştır. Bunların yanı sıra bazı araştırma eserlerinden istifade edilmiştir.

Türkiye'nin Meseleye Taraf Olması

Lefkoşa'da 1931 İsyânının başlamasından sonra Yunanistan'ın Lefkoşa Konsolosu Aleksander Kyrou, İngiltere tarafından sorumlu görülerek istenmeyen adam ilan edildi.¹ Dolayısıyla isyan hareketinin gerisinde Yunan Hükümeti'nin *Enosis* politikası olduğu biliniyordu. İsyânın büyütülerek İngiltere'nin Yunanistan'la bir anlaşmaya mecbur kalmasının hedeflendiği açıkta. Böylesi bir sonucu elde edemediler fakat meseleyi dünya kamuoyuna taşımayı başardılar. Bu durum zamanla Yunanistan'ı yeni bir politikaya sevk etti. Gelişen kamuoyu desteğine güvenerek meseleyi *selfdeterminasyon* yoluyla halletmeyi denediler. Yani Kıbrıs halkına kendi geleceklerini tayin etme hakkının verilmesini amaçladılar. Bilindiği üzere, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda siyasi bir ilke olarak önem kazanan *selfdeterminasyon*, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya kamuoyunda bir hak olarak kabul ediliyordu. Bunun için 15-22 Ocak 1950 tarihleri arasında Yunanistan'la birleşmeye dair halk oylaması yaptılar. Kiliselerde açılan defterlere imza atmak suretiyle gerçekleştirilen ve resmî bir niteliği olmayan bu oylamada yaklaşık yüzde 96 oranında evet oyu verildiği açıklandı.² Kıbrıs Türkleri ve Türkiye'de üniversite gençliği düzenledikleri mitinglerle bu oylamayı protesto ettiler fakat hükümetten bir tepki gelmedi. Sovyetler Birliği'nin tehdidi karşısında güvenliğini Batı ittifakında arayan Türkiye, İngiltere ile ilişkilerini geliştirmek istiyordu. Bu sebeple Kıbrıs meselesine taraf olmaktan imtina edildi. Hatta Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak; *"Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur... Kıbrıs, İngiltere'nin hâkimiyeti ve idaresi altındadır. İngiltere'nin bu adayı başka bir devlete devretmek hususunda en küçük bir niyeti, temayülü olmadığını biliyoruz. Bu hususta tam kanaatimiz vardır. Kıbrıs'ta yapılan şu veya bu hareket, bu vaziyeti değiştiremez."* dedi.³ Bu yaklaşım Menderes Hükümetinin ilk yıllarında da sürdürüldü. Buna mukabil Yunanistan meseleyi büyütmeyle devam

¹ *Foreign Relations of the United States, 1952-1954*, Gen. Ed. William Z. Slany, Volume VIII, U.S. Government Printing Office, Washington, 1988, s. 681, 682.

² Stavros Panteli, *The Making of Modern Cyprus: From Obscurity to Statehood*, Interworld Publications, New Barnet 1990, s. 151; Sabahattin İsmail, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, Kastaş Yay., İstanbul, 1998, s. 39.

³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 23, Toplantı 4, 23.1.1950, s. 288.

etti. BM Daimi Temsilciliğine atanan Kyrou, 21 Eylül 1953'de BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada; İngiltere'nin Kıbrıs halkının *selfdeterminasyon* hakkını kabul etmesi gerektiğini belirterek, müzakere için zemin oluşturmaya çalıştı.⁴

İngiltere ile olan temaslarından bir sonuç alamayan Yunanistan, *selfdeterminasyon* talebiyle 16 Ağustos 1954 tarihinde BM'ye başvurdu. Yunanistan'ın bu teşebbüsü Türkiye'nin meseleye taraf olmasını ve *Kıbrıs Türk'tür*⁵ tezine yönelmesini sağladı. Bununla birlikte İngiltere ile olan ilişkilerine hâle gelmemesi için adada statükonun korunmasına öncelik verdi. Zaten İngiltere'nin çekilmek gibi bir niyeti yoktu. Ada nüfusunun yalnız Rumlardan oluşmadığını, Türklerin de bulunduğunu belirterek Yunanistan'ın tezini çürütmek istiyordu. Hiç şüphesiz BM'den istenen hakkın verilmesi hâlinde, Rum çoğunluğun kararıyla Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanacağı açıktı. Nitekim BM Genel Kurulunda meseleye dair bir karar almanın uygun olmadığı sonucuna ulaşıldı.⁶

Diplomatik yolların yetersiz kaldığına kanaat getiren Yunanistan, yeniden hukuk dışı yollara yöneldi. Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü adıyla (Yunanca kısaltması: EOKA) yeraltı örgütünün kurulmasını sağladı. Başpiskopos Makarios ve gayrinizami harp subaylarından Georgios Grivas'ın liderliğinde kurulan bu örgüt, 1 Nisan 1955 tarihinde çete savaşını başlattı.⁷ Türkiye ile İngiltere'nin ortak çabaları sonucu Bağdat Pakti'nin kurulduğu günlerde bu savaş başlatmaları ve İngiliz yönetimi ile Türk halkını hedef almaları tepkiyle karşılandı. Bu durum Türkiye ile İngiltere'yi ortak tavır almaya sevk ettiği gibi, Kıbrıs Türklerinin kendilerini savunmak üzere teşkilatlanmalarını ve Türkiye ile olan ilişkilerini geliştirmelerini sağladı. İlk olarak Fazıl Küçük tarafından Volkan grubu oluşturuldu. Daha sonra Kara Çete ve 9 Eylül Cephesi gibi başka savunma grupları teşekkül etti. EOKA'ya karşı başlayan direniş hareketi 1957'de Rauf Denктаş, Mustafa Kemal Tanrısevdi ve Burhan Nalbantoğlu öncülüğünde kurulan Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) ile merkezi bir yapıya dönüştü. Bu teşkilat 1Ağustos 1958 tarihinden itibaren Türkiye tarafından desteklendi ve

⁴ *UN General Assembly*, 439 th Plenary Meeting, 21 Eylül 1953, New York, s. 66.

⁵ Aynı yıl İstanbul'da Hikmet Bil başkanlığında *Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti* kuruldu. 1955'de Kıbrıs Millî Türk Birliği adını Kıbrıs Türk'tür Partisi olarak değiştirdi.

⁶ *Yearbook of the United Nations 1954*, UN Publications, New York, 1955, ss. 94-96; *UN General Assembly*, 477 th Plenary Meeting, 24 Eylül 1954, New York, s. 51-62; *UN General Assembly*, 514th Plenary Meeting, 17 Aralık 1954, New York, s. 536-540.

⁷ EOKA'nın kuruluşu ve eylemleri için bk.: David French, *Fighting EOKA: The British Counter-Insurgency Campaign on Cyprus 1955-1959*, Oxford University Press, (Published in the USA), New York, 2015.

Türk subaylarının yönetiminde yeniden yapılandırıldı. TMT Türk direnişini başarıyla sürdürdü.⁸

Böylece Rumların ve Yunanistan'ın küçük bir azınlık olarak gördükleri Kıbrıs Türkleri ve taraf olarak dikkate almadıkları Türkiye asıl muhatapları hâline geldi. Nitekim aynı yıl 29 Ağustos - 6 Eylül tarihleri arasında İngiltere Başbakanı Sir Anthony Eden'in davetiyle Londra Konferansı yapıldı. Doğu Akdeniz'in güvenliği kapsamında Kıbrıs meselesinin görüşüldüğü bu konferansa İngiltere'nin yanı sıra Türkiye⁹ ve Yunanistan temsilcileri katıldılar. Bu konferansın Türkiye açısından en önemli yanı, Kıbrıs meselesine resmen taraf olduğunun teyit edilmesiydi. Buradan hareketle politikasını ileri bir safhaya taşıyarak tarihî, coğrafi, iktisadi, hukuki ve askerî temellere dayalı tezini savundu. Buna göre, Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi veya bir Rum devletinin kurulması asla kabul edilemezdi. Türkiye'nin asgari şartı Kıbrıs'ta statükonun devam etmesiydi. İngilizlerin çekilmesi hâlinde Yunanistan'a değil, eski ve gerçek sahibi Türkiye'ye iade edilmesi gerekiyordu.¹⁰ Esasen bu görüş 1952 yılının sonlarından itibaren Türk Dışişleri'nde ve ilgili çevrelerde konuşuluyordu.¹¹

Londra Konferansı'nda uzlaşma sağlanamadı ancak yeni bir süreç başlamış oldu. Başbakan Menderes elde edilen kazanımların farkındaydı. Bu sebeple Türkiye'nin Kıbrıs tezini her zeminde ısrarla savundu. Zaten Kıbrıs meselesi millî dava hâline geldiği için kamuoyunun ve muhalefet partilerinin desteğine sahipti. İngiltere ise, Kıbrıs üzerindeki inisiyatifini kaybetmek istemiyordu. Türk-Yunan çelişmesini öne çıkarmak suretiyle stratejik bir hamle gerçekleştirdi. Böylece dünya kamuoyuna, Amerika'ya, BM'ye meselenin sadece Rumların *selfdeterminasyon* isteğinden kaynaklanmadığını, Kıbrıs'ta ayrıca Türk ahalinin bulunduğunu ve onların isteklerinin Rum istekleriyle çatıştığını göstermek istiyordu.¹² Bu yöntemle hareket alanını genişletmeyi başardı. Türkiye'nin meseleye müdahil olması ve ağırlığını hissettirmesiyle birlikte, tarafları

⁸ Geniş bilgi için bk. İsmail Tansu, *Aşlında Hiç Kimse Uyumuyordu*, Minpa Matbaacılık, Ankara, 2001; Ulvi Keser, *Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı*, IQ Kültür-Sanat Yay., İstanbul, 2007.

⁹ Londra Konferansı'nda Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu başkanlığında bir heyet temsil etti. Heyette Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes, Büyükelçiler Muharrem Nuri Birgi, Suat Hayri Ürgüplü, Settar İlksel ve Genelkurmay İkinci Başkanı Korgeneral Rüştü Erdelhun bulunuyordu; bk. *T.C. Cumburbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumburiyet Arşivi (BCA)* 30.18.1.2/140.80.3/Ek. 105-54, 25.8.1955.

¹⁰ *BCA*. 30.1.0.0/1.8.19/Ek.A1, 27.8.1955; *Ayın Taribi*, No: 262, Ankara, 1955, s. 164-171.

¹¹ *BCA*. 30.1.0.0/123-783-8/Ek L, 11.10.1952.

¹² Nihat Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara (Tarihsiz), s. 10.

dengeleyen ve birbirini sınırlayan bir strateji izledi. Konferansta tartışılan muhtariyet konusunu gündeme getirerek, Türklerin ve Rumların nüfusları oranında temsil edildiği, egemenliğin İngiltere'ye ait olduğu, anayasaya bağlı bir yönetim tasarladı. İngiliz Dışişleri Bakanı Harold MacMillan'ın muhtariyet planını açıkladığı gün, Selanik'te Atatürk'ün evine bomba konulduğu haberiyle İstanbul'da 6-7 Eylül Olayları oldu. Bu durum İngiliz stratejisini kuvvetlendirdi.

İngiltere, Rumların *selfdeterminasyon* talebine karşılık *selfgovernment*'i yani muhtariyeti teklif etmekle hem hâkimiyetini korumak, hem de Türkiye ve Yunanistan'ı memnun etmek istiyordu. Bu amaçla görevlendirilen Lord Radcliffe, Kıbrıs'ta yaptığı çalışmalar sonucu anayasaya yönelik raporunu hazırladı. Buna göre, altısı Türk seçmenler ve yirmi dördü nüfusun geri kalanı tarafından seçilen, altısı vali tarafından atanan toplam otuz altı üyeli bir yasama meclisi olacaktır. Başbakanın meclise karşı sorumlu olduğu bir kabine kurulacaktır. Savunma, dışişleri ve emniyete dair yetkiler valiye ait olup, diğer alanlarda mümkün olan en geniş ölçüde serbestlik verilecektir.¹³ Sömürgeler Bakanı Alan Lennox-Boyd, 19 Aralık 1956 tarihinde yaptığı açıklamada; teklif edilen anayasayla birbirine zıt menfaatler arasında adilane bir dengenin gözetildiğini ve şartlar tahakkuk ettiğinde *selfdeterminasyon* ilkesinin tatbik edilebileceğini ifade etti. Yalnız bu durumda Türklerin de kendi geleceklerini tayin etme hakkına sahip olduklarını belirterek, taksimin olabileceğine dikkat çekti.¹⁴ Bu haber Milliyet gazetesinde "Kıbrıs'ın ikiye taksimi muhtemel" manşetiyle verildi.¹⁵ Başbakan Menderes, söz konusu raporu ve yapılan açıklamaları meselenin halli için makul bir müzakere konusu olarak gördüğünü ifade etti.¹⁶

Lennox-Boyd'un taksim ihtimaline yer vermesinin sebebi belliydi. Buradan hareketle anayasa teklifinin Yunanistan tarafından kabul edilebileceğini umuyordu. Bu üslup Türkiye'nin konumunu kuvvetlendirdi. Nitekim Yunanistan'ın Kıbrıs Türklerini ve Türkiye'yi dışlayan anlatımları ve yöntemleri hiçbir zeminde kabul edilmedi. Ayrıca Yunanistan'ın anayasa teklifini reddetmesi Türkiye'nin işini kolaylaştırdı. Zira anayasa taslağı Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin beklentilerini karşılamaktan çok uzaktı. *Selfdeterminasyona* kesin olarak karşı çıkılmaması ve bazı şartlara bağlı olarak gelecekte uygulanabileceğine dair açıklamalar ise meseleyi muallâkta bırakıyordu. Türkiye, öngörülemeyen bir süreci devam ettirmek yerine, sonuçları belli olan adımların atılmasını tercih ederek dış politikasını taksim doğrultusunda yeniden belirledi.

¹³ B.C.A. 30.1.0.0/38.227.3/Ek. A 45, 19.12.1956.

¹⁴ Aynı belge.

¹⁵ "Kıbrıs'ın İkiye Taksimi Muhtemel", *Milliyet*, 20 Aralık 1956.

¹⁶ B.C.A. 30.1.0.0/62.381.28/Ek. E 4, 20.12.1956.

Zaten giderek artan EOKA eylemleriyle iki halkın birlikte yaşamaları imkânı kalmamıştı. Oberling; birçok yerleşim biriminde nüfus yapısı karma iken, EOKA eylemlerinin başlamasıyla bu durumun değiştiğini, göç hareketinin başladığını, dolayısıyla Yunanistan'la birleşmeye çalışan Rumların, tam aksine adanın iki ayrı devlete bölünmesine sebep olduklarını belirtmektedir.¹⁷

Türkiye'nin Taksim Tezini Benimsemesi

Taksim fikrinin ilk olarak hangi ülke tarafından ne zaman gündeme getirildiği tartışmalı olmakla beraber, Türkiye'nin *Kıbrıs Türk'tür* tezini savunmaya başlamasından sonra konuşulduğu açıktır. Bu bağlamda ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in özel temsilcisi olarak Emekli General Holmes'in Ankara'ya geldiğini ve taksime dair telkinde bulunduğunu bizzat Başbakan Menderes ifade eder.¹⁸ Dolayısıyla hükümet taksim fikrine hazırlıklıydı ve ön değerlendirmeler yapılıyordu. Zamanla taksim fikri ağırlık kazandı fakat hükümetten çok evvel bu kanaate sahip olanlar ve görüşlerini açıklayanlar oldu. Ankara'da bir grup öğretim üyesinin öncülüğünde çıkarılan ve akademik camia ile siyaset çevrelerinde ilgiyle okunan Forum dergisinin 15 Temmuz 1955 tarihli sayısında taksim görüşü en iyi hal çaresi olarak savunuldu. Bunun için Kıbrıs'ın bir bütün olarak Yunanistan'a veya Türkiye'ye verilmesinin imkânsızlığına ve ortak yönetim tarzının da uygulanabilir olmadığına dikkat çekildi.¹⁹ Manisa Milletvekili Yusuf Hikmet Bayur 25 Şubat 1956 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada; Hindistan ile Pakistan örneğinde olduğu gibi taksimi savunarak, "*Kıbrıs'ın bize bakan kısımları bize ait olmalı, diğer taraf da Rumlarda kalmalıdır*" dedi.²⁰

Başbakan Menderes, muhtemel gelişmelere göre seçenekli politikalar oluşturmak istiyordu. Kıbrıs'ın Türkiye'ye iadesinin sağlanamaması hâlinde Yunanistan'la yarı yarıya taksim edilmesine ve İngiltere'ye askerî amaçlı bölge verilmesine razıydı. İngiltere'nin tercih ettiği muhtariyeti ehvenişer olarak görüyor ve bu durumda Kıbrıs Türkleri ile Türkiye'nin haklarının korunmasını ve güvenliğini esas alıyordu. Türkiye'nin asla kabul etmeyeceği seçenek, Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesiydi.²¹ Kıbrıs meselesiyle ilgili olarak Başbakan

¹⁷ Pierre Oberling, *Kıbrıs Faciası*, Çev. Fahir Armaoğlu, *Belleken*, Cilt LIV, Sayı 210, 1990'dan ayrı basım, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s. 5.

¹⁸ Erim, *age.*, s. 18, 33.

¹⁹ "Kıbrıs! Kıbrıs! Kıbrıs!", *Forum*, Sayı 32, Ankara, 1955, s. 6-8. Armaoğlu, imzasız yayınlanan bu makaleyi kendisinin yazdığını belirtmektedir; bk. Fahir Armaoğlu, "1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamuoyu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt XIV, Sayı 2, 1959, s. 69.

²⁰ *TBMM Zabut Ceridesi*, Devre X, Cilt 10, İçtima 2, 25.2.1956., s. 720.

²¹ *BCA*. 30.1.0.0/38.227.1/Ek.A45, 24.11.1956; Erim, *age.*, s. 18-30.

tarafından görevlendirilen Prof. Dr. Nihat Erim'in hazırladığı 24 Kasım 1956 tarihli raporda; iadenin siyasi, taksimin ise hukuki sebeplere dayandırılarak gerçekleştirilebileceğine dikkat çekilmesi üzerine²² *taksim tezi* geliştirildi. Başka bir deyişle Türkiye, *Kıbrıs Türk'tür* politikasına nazaran taksim politikasını daha gerçekçi gördüğü için benimsedi. Nitekim Menderes 28 Aralık 1956'da TBMM'de yaptığı konuşmada; "*Hükümetin uzun boylu tetkik edip vardığı netice şudur ki, adanın taksimi, oradaki soydaşlarımızın Türk bayrağı altında yaşamalarını temin edecek ve Kıbrıs, Türkiye'nin herhangi bir tehdit sebebi olmaktan tamamıyla çıkacaktır.*" dedi. Ayrıca Türk Devleti'nin meselelerinin Kıbrıs'tan ibaret olmadığını belirterek, Türkiye'ye iade edilmesi iddiasını sürdürmenin olumlu bir sonuç getirmeyeceğini ifade etti.²³

Lennox-Boyd ve Menderes'in açıklamaları taksimin daha çok tartışılmasını ve gündemde kalmasını sağladı. Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve ABD Hükümetleri arasında gizli resmî veya yarı resmî bazı görüşmelerde bu konu ele alınarak fikir teatisinde bulunuldu. Hatta Belçika Dışişleri Bakanı Henri Spaak aracılık etmeyi teklif etti. Yapılan temasların bir sonucu olarak Yunanistan'ın adanın kuzeyinde dar bir şeridi Türkiye'ye bırakmayı düşündüğüne dair kayıtlar dışişleri dosyalarında yer aldı.²⁴ Burada önemli olan husus, taksim tezini Yunanistan'ın kabul edeceğine dair Türkiye'de oluşan kanaattir. Bu kanaat, Yunanistan Dışişleri Bakanı Evangelos Averoff'un Türkiye'nin Atina'daki Büyükelçisi Settar İlksel ile yaptığı bir görüşmede konuyu gündeme getirmesiyle kuvvetlendi. Her ne kadar Averoff sonraki yıllarda bu hususu tevil eden açıklamalarda bulunsada Türk dışişlerinde oluşan intiba bu yöneydi. Averoff, Büyükelçi İlksel'e "*Sizin aklınızdan Kıbrıs'ı yarı yarıya taksim etmek geçiyor, bizim bunu kabul etmemiz delilik olur.*" dediğini ancak bu cümleden daha azına razı olunabileceği anlamının çıktığını o anda düşünemediğini belirtmektedir.²⁵

Türkiye'nin taksim tezini benimsemesi ve İngiltere'nin bu durumu ihtimal dâhilinde görmesi, taksimi fiili olarak yaşayan Kıbrıs Türkleri tarafından olumlu karşılandı. Kıbrıs Türk'tür Partisinin Lefkoşa'da yapılan olağanüstü genel kongresinde taksim tezi oy birliği ile kabul edildi.²⁶ Genel Başkan Fazıl Küçük; adanın taksimi hâlinde 35. enlem dairesinin üstünün Türklerde kalması gerektiğini açıkladı.²⁷

²² Aynı belge.

²³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre X, Cilt 15, İçtima 3, 28.12.1956, s. 353.

²⁴ Erim, *age.*, s. 22, 33-34.

²⁵ *age.*, s. 31-32.

²⁶ "Kıbrıs Türkleri Taksimi Parola Olarak Kabul Ettiler", *Milliyet*, 27 Mayıs 1957.

²⁷ "Kıbrıs Taksim Edilmezse Türkiye'ye Verilmelidir", *Milliyet*, 25 Temmuz 1957.

Orta Doğu'da Konjonktürün Değişmesi

Filistin meselesinin kronikleşmesi, Suriye, Mısır ve Irak'ta darbelerle yönetimlerin değişmesi ve yeni yönetimlerin Batı dünyasından uzaklaşmaları, Lübnan'da siyasi istikrarın sağlanamaması gibi hususlar, Orta Doğu'da konjonktürü değiştiren temel faktörler oldu. Bu süreçte Sovyetler Birliği'nin bölgeye nüfuz etmesi ve bazı meselelere taraf olmaya başlaması, öncelikle Türkiye, İngiltere ve ABD'yi rahatsız etti. Bu durum Kıbrıs meselesini yakından etkiledi.

Türkiye'nin taksim tezini ısrarla savunmaya başladığı ve bu yolda yurt içinde ve yurt dışında kamuoyu oluşturduğu sırada Süveyş krizi büyüdü. İngiliz Hükûmetinin bu krizi yönetmekte başarısız olması ve Mısır ile Sovyetler Birliği ilişkilerinin gelişmesi Orta Doğu'da dengeleri değiştirdi. Bu durumun bir sonucu olarak ABD, Eisenhower Doktrini ile bölgedeki etkinliğini artırmayı amaçladı. İngiltere'de Başbakan Eden istifa etti. 10 Ocak 1957'de görevi devralan MacMillan Kıbrıs meselesine yoğunlaştı. BM'de mücadelesini sürdüren Yunanistan ise, amaçladığı doğrultuda bir karar çıkarmayı başaramadı. 26 Şubat 1957'de barış içinde, adil bir çözüm yolunun bulunması için müzakerelerin yeniden başlaması gerektiğine dair karar kabul edildi.²⁸

Ortaya çıkan yeni şartlar ışığında bu kararı değerlendiren Yunanistan, müzakerelerin İngiltere ile Rum temsilciler arasında yapılmasını sağlamaya çalıştı. Bunun için Kral Paulos ABD Başkanı Eisenhower'a yazdığı mektupta; Makarios'un muhatap alınmasını talep ederek Kıbrıs'ta veya Yunanistan'da mevcut şartlar altında herkesin kabul edebileceği bir kararı almak için başka bir otoritenin olmadığını ifade etti. Benzer görüşler 13 Mart'ta Başbakan Karamanlis ve Dışişleri Bakanı Averoff tarafından ABD'nin Atina'daki büyükelçisine iletildi.²⁹ Yunanistan bu mesajları Eisenhower ile MacMillan'ın 21-24 Mart tarihleri arasında Bermuda Konferansında buluşacaklarını bilerek verdi. Erim; iki liderin bu görüşmede dünya meselelerine ortak bakışlar tespit ederken, Kıbrıs meselesine değindiklerini ve müzakerelerin bundan sonra Türk ve Yunan Hükûmetleri arasında doğrudan doğruya bir anlaşma sağlayacak şekilde yürütülmesini kararlaştırdıklarını belirtmektedir.³⁰ Bu durumda Türkiye'nin taksim tezinden, Yunanistan'ın ise *selfdeterminasyon* talebinden vazgeçmesi gerektiği açıktır.

²⁸ UN General Assembly, 660 th Plenary Meeting, 26 Şubat 1957, New York, s. 1199;

²⁹ *Foreign Relations of the United States, 1955-1957 (FRUS 1955-1957)*, Gen. Ed. John P. Glennon, Volume XXIV, U.S. Government Printing Office, Washington, 1989, s. 459-460.

³⁰ Erim, *age.*, s. 77.

Yunanistan'ın yeni politikası ve ABD üzerinden yürüttüğü temasları MacMillan Hükûmeti üzerinde etkili oldu. Bermuda görüşmelerinde Eisenhower'ın dile getirmesi³¹ üzerine, bir yıldır Seyşel adalarında sürgünde bulunan Makarios 28 Mart'ta serbest bırakıldı. İngiliz yönetimine başkaldıran tutumu ve EOKA eylemlerini yönlendirmesi, teşvik etmesi sebebiyle terörist muamelesi gören Makarios'a yeniden itibar edildi. Eisenhower, Paulos'a yazdığı 29 Mart 1957 tarihli cevabi mektupta; Bermuda Konferansındaki ısrarıyla Makarios'un serbest bırakıldığını, böylece meselenin halli için kesin bir adımın atıldığını ve Kıbrıs toplumlarının liderleri ile İngiliz makamları arasında yapıcı müzakereler için uygun bir atmosferin oluştuğunu belirtmektedir.³²

Oluşan yeni atmosfere uygun olarak Kıbrıs valisi değişti. EOKA'ya karşı sert tedbirleri ile dikkat çeken Mareşal Sir John Harding'in görev süresinin sona ermesi üzerine 21 Ekim'de yerine Sir Hugh Foot atandı. 3 Aralık'ta göreve başlayan³³ Foot'un icraatları ilk günden itibaren EOKA'yı memnun edecek tarzda oldu. Çok sayıda tutuklu eylemci serbest bırakıldı. Bu durum Kıbrıs Türkleri ve Türkiye tarafından tepkiyle karşılandı.³⁴ Yeni süreci hızlandırmaya çalışan Yunanistan, 12 Temmuz 1957'de BM'ye tekrar başvurdu. Gündeme alınan Kıbrıs meselesi, ilgili komisyonda görüşülerek aralık ayında Genel Kurula sunuldu. Yunanlı delege taksim tezine karşı çıkarak, ilhak amacıyla olmadıklarını savundu. Yapılan oylamada yeterli sayı çıkmadığından bir karar alınmadı.³⁵

Gelişmeler Türkiye'yi fazlasıyla rahatsız etti. Başbakan Menderes yeni hükûmet programı vesilesiyle 4 Aralık'ta TBMM'de yaptığı konuşmada; *"Kıymet verdiğimiz Türk-Yunan dostluğunu korumak ve bu ihtilafı ortadan kaldırmak için azami hüsnüniyet göstermiş ve Kıbrıs'ın taksimine razı olmak suretiyle yapabileceğimiz fedakârlığın hududuna varmış bulunuyoruz"* dedi. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Meclis Grubu adına söz alan İsmet İnönü; *"Müttefiklerimizin Kıbrıs davasına verdiğimiz büyük ebemmiyeti layıkıyla kavramamış olmaları ihtimalinden ciddi olarak endişe ediyoruz. Kıbrıs'ın taksimi suretiyle iki dost memleket arasındaki ihtilafın hallolmasını doğru buluyoruz"* dedi.³⁶

³¹ FRUS 1955-1957, s. 466.

³² *age.*, s. 467-468.

³³ "Vali Sir Hugh Dün Adaya Vasil Oldu", *Bozğurt*, 4 Aralık 1957.

³⁴ "Huzursuzluk Gittikçe Kuvvetleniyor - 100 Siyasi Mevkufun Serbest Bırakılması Endişe Uyandırdı", *Bozğurt*, 23 Aralık 1957; "Türkiye Kıbrıs Hükûmetini Londra'ya Şikâyet Etti", *Bozğurt*, 24 Aralık 1957; "İngiltere'ye Bir Muhtıra Vereceğiz", *Milliyet*, 26 Mart 1958; "Vali Foot Rumlara Yeni Tavizler Verdi", *Milliyet*, 11 Nisan 1958.

³⁵ *Yearbook of the United Nations 1957*, UN Publications, New York, 1958, s. 72-76.

³⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre XI, Cilt 1, İçtima 1, 4.12.1957, s. 63, 69.

Gerçek şu ki ABD meseleye NATO kapsamında bakıyor ve tarafsız konumunu muhafaza ederek belirleyici olmak istiyordu. Sovyetler Birliği'nin bölgede etkili bir güç hâline gelmesinden sonra bölünmüş bir Kıbrıs'ın zafiyete yol açabileceğini değerlendiriyordu. Zira Cemal Abdülâsır liderliğindeki Mısır hem Sovyetler Birliği ile hem NATO üyesi Yunanistan ile dostane ilişkiler içindeydi. Yunanistan, Mısır'ın İngiltere'ye karşı mücadelesini desteklerken; Bağdat Paktının kurulmasından rahatsız olan Nâsır da Türkiye'ye karşı Yunanistan'ı destekliyordu. Böylece Kıbrıs meselesinin yol açtığı Türk-Yunan anlaşmazlığının Balkan Paktından sonra giderek NATO'ya zarar veren bir etkisi söz konusuydu. Bu sebeple ABD, meselenin Türkiye ve Yunanistan'ın rıza göstereceği bir usulle çözülmesi taraftarıydı. Filistin'den sonra Süveyş'i de kaybeden İngiltere ise, Doğu Akdeniz'deki menfaatlerini koruyabilmek için Kıbrıs'tan tamamen çekilmek istemiyordu. Amerika'nın desteğini almak suretiyle taraflar arasında bir denge oluşturmak amacındaydı. Bu açıdan taksim tezini son çare olarak görüyordu. Türkiye ise, Suriye'nin Temmuz 1957'de Sovyetler Birliği ile imzaladığı askerî işbirliğine dayalı antlaşmalardan sonra, kuzeyden ve güneyden eş zamanlı gelebilecek bir tehdit değerlendirmesiyle Kıbrıs'a daha fazla önem veriyordu.

Amerika'nın dikkate aldığı bir başka husus, Sovyetler Birliği'nin Yunanistan ve Kıbrıs'ta giderek artan ideolojik etkisiydi. Nitekim 11 Mayıs 1958 tarihinde Yunanistan'da yapılan seçimlerde Birleşik Demokratik Sol Parti (Yunanca kısaltması: EDA) oyların yaklaşık yüzde 25'ini alarak 79 milletvekili çıkardı ve ana muhalefet partisi oldu.³⁷ Bu durum Yunanistan'da komünizmin yayılmasına karşı istikrarlı bir yönetimin olmasını hedefleyen ABD için kaygı vericiydi.³⁸ Konuyla ilgili dışişleri belgelerinde, siyasi istikrarın bozulabileceğine dikkat çekilerek; EDA'nın ülke çapında etkin olduğu, ekonomik sıkıntılardan ve giderek artan işsizlikten yararlanarak oylarını artırdığı belirtilmektedir. Ayrıca Kıbrıs konusunda bir hayal kırıklığının yeni seçimlerde EDA'yı daha da güçlendirebileceğine işaret edilmektedir.³⁹

Kıbrıs'ta ise, kapatılan Komünist Partinin yerine kurulan Emekçi Halkın İlerici Partisi (Yunanca kısaltması: AKEL) önemli ölçüde toplumsal desteğe sahipti. Yalnız İngiliz yönetimine değil, ırkçı ve antikomünist görüşlere sahip olduğu için Grivas'a ve EOKA'nın stratejisine de karşı olan AKEL; Kıbrıs'ta Marksist-Leninist dünya görüşüne dayalı bir rejimin kurulmasını amaçlıyordu. Dolayısıyla bölünmüş Kıbrıs'ın Rum kesiminde komünistlerin belirleyici güç

³⁷ *Foreign Relations of the United States, 1958-1960 (FRUS 1958-1960, Part 2)*, Gen. Ed.: Glenn W. LaFantasie, Volume X, Part 2, U.S. Government Printing Office, Washington 1993, s. 646.

³⁸ *age.*, s. 620, 622, 624, 634.

³⁹ *age.*, Part 2, s. 635, 646.

hâline gelmeleri ve böylece Sovyetler Birliği'nin nüfuz oluşturması ihtimali söz konusuydu. Buradan hareketle ABD yönetimi, Türk ve Yunan Hükûmetlerine Kıbrıs politikalarında katılıktan uzaklaşmayı ve uzlaşmaya açık olmayı telkin ediyordu. Ne var ki Kıbrıs'ta EOKA'nın sürdürdüğü geniş çaplı şiddet devam ettiği için Türkiye taksim politikasında kararlıydı. Bu hususlar ABD Dışişleri raporlarında yer almaktadır.⁴⁰

Bağımsız Kıbrıs Devleti Tezinin Oluşması

Türkiye'nin taksim tezi gerçeklere son derece uygun ve hukuken güçlü bir temele sahipti. Ayrıca *Kıbrıs Türk'tür* politikasından vazgeçmekle uzlaşmadan yana olmaktaydı. Nitekim Londra merkezli The Economist dergisinin 4 Mayıs 1957 tarihli sayısında; "*Türkler taksim tezini kabul etmekle Kıbrıs meselesinde bir anlaşmaya varmak hususunda Yunanlılardan çok daha uzlaşıcı olduklarını bilfiil gösterdiler.*" diye yazıldı.⁴¹ Bununla birlikte süreç tamamen farklı gelişti. Belçika Dışişleri Bakanı iken taksim için aracılık teklifinde bulunan Spaak, Mayıs 1957'de NATO Genel Sekreteri olduktan sonra Kıbrıs'ta bağımsız bir devletin kurulması için çalıştı. Henüz mayıs ayı çıkmadan bu amaçla Türk Hükûmeti'ne başvurdu. Hükûmet bu teklifi reddetti⁴² fakat yeni bir tezin oluşturulduğu da anlaşıldı.

Vali Foot'un ilk bir ay içinde yaptığı temaslar ve gözlemler sonucu hazırladığı rapor ışığında İngiliz Hükûmeti yeni bir plan üzerinde çalıştı. 1958 yılı şubat ayının ilk haftasında basına yansıyan bu plan, belirli bir süreyle sınırlı olsa da yine muhtariyete dayalıydı. Daha sonra tarafların uzlaşabileceği kalıcı bir düzenin kurulması hedefleniyordu. Muhtariyeti takiben tanınacak selfdeterminasyonla birlikte ortak yönetimi olan bir taksim söz konusuydu.⁴³ İngiliz Hükûmeti, bu planın Yunanistan tarafından memnuniyetle karşılanacağını umuyordu. Nitekim Milliyet gazetesi, "*Atina Lloyd'un Planından Memnun*" manşetiyle haber yaptı⁴⁴ fakat Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd ve Vali Foot'un Atina'da yaptıkları resmî görüşmelerden bir anlaşma sağlanamadı.⁴⁵ Planın Türkiye açısından da kabul edilebilir bir tarafı bulunmuyordu.

⁴⁰ *age.*, s. 742-744.

⁴¹ *BCA*, 30.1.0.0/38.227.11/Ek.A45, 4.5.1957.

⁴² *Foreign Relations of the United States, 1958-1960 (FRUS 1958-1960, Part 1)*, Gen. Ed. Glenn W. LaFantasie, Volume X, Part 1, U.S. Government Printing Office, Washington 1993, s. 564.

⁴³ "Lloyd Atina'ya Bir Plan Götürecek", *Milliyet*, 9 Şubat 1958; "İngiltere'nin Kıbrıs Planı Belli Oldu", *Bozokurt*, 9 Şubat 1958.

⁴⁴ "Atina Lloyd'un Planından Memnun", *Milliyet*, 12 Şubat 1958.

⁴⁵ "İngiltere ile Yunanistan Anlaşamadı", *Milliyet*, 14 Şubat 1958.

İngiltere'nin Kıbrıs politikasında değişiklik yaparak yeni bir zemin oluşturmaya çalışmasına rağmen Türkiye taksim tezinde kararlıydı. Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu 25 Şubat 1958 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada şu sözleri söyledi:⁴⁶

“Şimdiye kadar İngiltere Hükûmeti ile bu meselede tam bir iş birliği ve mutabakat hâlinde çalıştık. Dışişleri Bakanı Lloyd Ankara'ya yaptığı ziyaret esnasında bize bu iş birliğinin devam edebileceği ümidini verdi. Bu ümidimizi muhafaza etmek istiyoruz... Türkiye Kıbrıs meselesinin halli için taksim bir an evvel tahakkununun elzem olduğu kanaatindedir.”

İngiltere ise aynı kanaatte değildi, menfaatlerini koruyarak meseleyi sonlandırmak istiyordu. Londra'daki ABD Büyükelçiliğinin hazırladığı 18 Nisan 1958 tarihli raporun yorum kısmında bu duruma dikkat çekilerek; İngiltere'nin yalnız üslerini muhafaza etmek kaygısıyla hareket edebileceği, bunun için üs bölgeleri dışında kalan topraklar üzerindeki egemenliğinden bir takvim doğrultusunda vazgeçebileceği belirtilmektedir. Bu durumda Filistin'e benzer bir sonucun ortaya çıkacağı veya böyle bir sürecin Türkleri ve Rumları uzlaşmaya zorlayabileceği ifade edilmektedir.⁴⁷ İngiltere için son tercih olan bu seçenek, belirsizlikler sebebiyle ABD'nin tasvip edeceği bir yöntem olamazdı. Nitekim 5-7 Mayıs 1958'de Kopenhag'da yapılan Kuzey Atlantik Konseyi 21. Bakanlar Toplantısı öncesinde, İngiltere ve ABD heyetleri İngiliz Büyükelçiliğinde bir araya gelerek durum değerlendirmesi yaptılar. Bu görüşmede Lloyd; Türklerin taksim politikasından vazgeçemediklerini, hatta Zorlu'nun pazarlıktan kaçındığını belirterek, bundan dolayı MacMillan'ın üçlü egemenlik üzerinde çalıştığını açıkladı.⁴⁸

Anlaşılabacağı üzere, Orta Doğu'da konjonktürün değişmesiyle birlikte Türkiye'nin taksim tezi zayıflıyordu. Amerika'nın Kıbrıs meselesiyle yakından ilgilendiği günlerde, Türk dış politikasını meşgul eden bir başka mesele vadesi yaklaşan dış borçların ödenmesi ve yeni kredilerin bulunmasıydı. Bu durumun Kıbrıs politikası üzerinde bir olumsuzluk meydana getirmediği söylenemez. Bu manada Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 29 Mayıs 1958 tarihinde ABD Başkanı Eisenhower'a mektup yazarak; Türkiye'nin kredi müracaatına ilişkin Avrupa Ekonomik İş Birliği Teşkilatı ve Uluslararası Para Fonu nezdinde yapılacak müzakerelerde destek talebinde bulunması önemlidir.⁴⁹

⁴⁶ TBMM Zabut Ceridesi, Devre XI, Cilt 2, İçtima 1, 25.2.1958, s. 616.

⁴⁷ FRUS 1958-1960, Part 1, s. 602.

⁴⁸ *age.*, s. 605 – 606.

⁴⁹ *age.*, s. 747-750.

Haziran ayında Kıbrıs meselesi daha çok gündeme geldi. İngiltere'nin reddedilen plan üzerinde bazı değişiklikler yaparak muhtariyet konusunda ısrarlı olacağı gazetelerin haber ve yorumlarında yer aldı.⁵⁰ Bunun üzerine 6-7 Eylül Olayları'ndan sonra yapılmayan Kıbrıs mitingleri tekrar yapıldı. 8 Haziran 1958 tarihinde İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nda takriben üç yüz bin kişinin katıldığı mitingde, “ya taksim, ya ölüm” sloganı tekrarlandı. Bu mitingi sonraki günlerde Ankara, İzmir, Adana ve birçok şehirde düzenlenen mitingler takip etti.⁵¹ Aynı günlerde Kıbrıs'ta EOKA şiddet eylemlerini artırdı. Sadece 9 Haziran'da üç Türk öldürüldü.⁵² Bazı yerlerde Türk okulları tahrip edildi, Türklere ait evler, dükkânlar ve tarlalar yakıldı. Türklerin karşılık vermesiyle olaylar hızla büyüdü, dört Rum hayatını kaybetti. Güvenlik güçleri asayışı sağlamakta yetersiz kaldı. Türkiye, taahhütlerini yerine getirmediği ve olayları önleyemediği için İngiltere'ye nota verdi.⁵³ Söz konusu vahim durum 16 Haziran'da TBMM'de gündeme getirilerek, taksimin ne denli zaruri olduğuna dikkat çekildi. Konunun dünya parlamentolarına duyurulması için verilen önerge oy birliği ile kabul edildi.⁵⁴ Ayrıca aynı gün gizli oturum yapılarak son olaylar ışığında Kıbrıs meselesi değerlendirildi ve taksim tezi oy birliği ile tasdik edildi.⁵⁵ Böylece 17 Haziran'da açıklanacağı duyurulan yeni plana karşı millî birlik içinde kararlılık sürdürüldü. Yunanistan ise Kıbrıs'ta Rumlara şiddet uygulandığını iddia ederek 14 Haziran'da NATO'nun İzmir'de bulunan güneydoğu karargâhından çekildi.⁵⁶ NATO içinde Türk-Yunan işbirliğini fiilen sona erdiren bu durum Amerika'da kaygıyla karşılandı. Aynı gün ABD'nin Ankara'daki Büyükelçisi Fletcher Warren, Dışişleri Bakanı Zorlu ile görüştü. Zorlu, EOKA'nın Türklere yıllarca şiddet uyguladığını, 30 Türkü öldürdüğünü ama dünya kamuoyunun sessiz kaldığını, buna mukabil dört Rum öldürülünce heyecan olduğunu belirterek, Yunanistan'ın güneydoğu karargâhından çekilmesini “çocukça” olarak

⁵⁰ “İngiltere Kıbrıs'ta Muhtariyete Gidiyor”, *Milliyet*, 4 Haziran 1958.

⁵¹ “Yüz Binler Millî İmanı Haykırdı: Ya Taksim Ya Ölüm”, *Milliyet*, 9 Haziran 1958; “Ankara Mitinginde Dün Kıbrıs İçin And İçildi”, *Milliyet*, 13 Haziran 1958; “Bugün Dört Yerde Miting Yapılıyor”, *Milliyet*, 14 Haziran 1958; “İzmir ve Adana Mitingi Çok Muhteşem Oldu”, *Milliyet*, 16 Haziran 1958.

⁵² “Kıbrıs'ta Durum İç Harp Şeklini Aldı”, *Milliyet*, 10 Haziran 1958.

⁵³ “Türkiye İngiltere'ye Sert Bir Nota Verdi”, *Bozkuurt*, 11 Haziran 1958.

⁵⁴ *TBMM Zabut Ceridesi*, Devre XI, Cilt 4, İçtima 1, 16.6.1958, s. 404 - 497.

⁵⁵ “Meclis Takim Tezini İttifakla Tasdik Etti”, *Milliyet*, 17 Haziran 1958.

⁵⁶ *FRUS 1958-1960, Part 1*, s. 646.

nitelendirdi.⁵⁷ Yunanistan'ın NATO üzerinde baskı oluşturmak suretiyle üye devletlerin desteğini kazanmak istediği belliydi.

19 Haziran'da Başbakan MacMillan Avam Kamarasında yeni Kıbrıs planını açıkladı. Aynı gün Vali Foot Kıbrıs halkına bilgi verdi. Plana göre; her iki toplumun ayrı birer temsilciler meclisi olacak, bu meclisler kendi toplumlarının meseleleriyle ilgili karar alabilecek ve yasama yetkisine haiz olacaktır. Adanın genel idaresi hükûmet niteliğine sahip konsey tarafından üstlenilecektir. İngiliz Hükûmeti tarafından tayin edilen genel valinin başkanlık edeceği konsey, iki Türk, dört Rum temsilci ile Türkiye ve Yunanistan hükûmet temsilcilerinden oluşacaktır. Dışişleri, savunma, iç emniyet işleri Türkiye ve Yunanistan temsilcileri ile istişare ederek valinin yetkisinde olacaktır. Verilecek çifte vatandaşlık hakkıyla, Türkler ve Rumlar İngiliz vatandaşlığını muhafaza ederken aynı zamanda Türk veya Yunan vatandaşı olabileceklerdir.⁵⁸

MacMillan'ın "ortaklık planı" olarak açıkladığı yeni plan, tarafları birbirine yaklaştırmayı amaçlıyordu fakat ileride bölünmeyi kolaylaştıracak bir yapıyı da beraberinde getiriyordu. Plan yedi yıl süreliydi, bu sürenin sonunda nasıl bir yöntem izleneceği belli değildi. Barışın ve istikrarın sağlanmasına bağlı olarak yönetimin İngiliz, Türk ve Yunan Hükûmetleri ile paylaşılabilmesi belirtiliyordu. Plan, Türkiye ve Yunanistan tarafından reddedildi fakat Türkiye'nin cevabında açık kapı bırakılarak planın üçlü müzakerelere zemin teşkil eden bir belge mahiyetinde görüldüğü, karşılıklı görüşmelerle meselenin halledilebileceği bildirildi.⁵⁹ Nitekim yapılan temaslar sonucu taksim tezinin muhafaza edilerek, planın desteklenmesine karar verildi.⁶⁰ Yunanistan ise, karşı çıktığı çifte vatandaşlıktan vazgeçilmesine ve diğer hususlarda yeni düzenlemeler yapılabileceği belirtilmesine rağmen kararını değiştirmede, 15 Ağustos'ta tekrar BM'ye başvurdu.

Burada önemli olan husus, Türkiye'nin katı tutumdan uzak olmasıydı. MacMillan Planının öğrenilmesinden sonra resmî açıklamanın yapılması bile beklenmeden tepki gösterilmesine, taksim tezinin TBMM kararıyla teyit edilmesine rağmen, uzlaşma yolu kapatılmadı. İngiltere'nin resmî açıklamasından sonra taksim tezinden vazgeçilmediği ve planın desteklendiği gibi çelişkili görünen açıklamalar, esasen Türk Hükûmeti'nin değişen şartları

⁵⁷ *age.*, s. 646-648.

⁵⁸ "Kıbrıs Planı Açıklandı", *Bozkuurt*, 20 Haziran 1958; "Planın Esasları", *Milliyet*, 20 Haziran 1958.

⁵⁹ "MacMillan'ın Açıkladığı Taksimi İhtiva Etmeyen Planı Reddediyoruz", *Milliyet*, 20 Haziran 1958; "Menderes MacMillan'a Cevap Verdi", *Milliyet*, 28 Haziran 1958.

⁶⁰ "İngiliz Planını Destekliyoruz", *Milliyet*, 26 Ağustos 1958; "Kıbrıs'a Temsilci Gönderiyoruz", *Milliyet*, 27 Ağustos 1958.

dikkate aldığını ve yeni planın taksimi kolaylaştıracağı kanaatine ulaştığını yansıtıyordu.

Türkiye'nin bu tutumu planın tatbiki için İngiltere'yi cesaretlendirdi. Başbakan MacMillan, 24 Eylül'de ABD Başkanı Eisenhower'a gönderdiği mesajda; "*Planı adım adım ve sessizce hayata geçirmeyi amaçlıyoruz. Türkler bunu kabul etti. Türkiye kilit konumuyla büyük önem taşıyor. Plan ilerledikçe Kıbrıslı Rumların da planın değerini anlayacaklarını umuyoruz.*" demektedir.⁶¹ Bu kanaatle hareket eden İngiliz Hükûmeti, 1 Ekim'den itibaren harekete geçileceğini açıkladı. Bunun üzerine Yunanistan Başbakanı Karamanlis, NATO Genel Sekreteri Spaak'a planın uygulanacak olmasının Yunanistan'ın NATO'daki konumunu baltalayacağını bildirdi.⁶² Spaak, kararın tehiri için bazı temaslarda bulundu. Yunanistan'ın ittifaktan ayrılmaya yönelik örtülü mesajı aynı günlerde Kral Paulos tarafından Başkan Eisenhower'a iletildi. Eisenhower, 30 Eylül 1958 tarihli cevabında; ABD'nin Kıbrıs meselesine doğrudan taraf olmadığını ve ilgili devletlerle dost olduğunu belirterek, İngiltere'nin planı ile Yunanistan'ın itirazlarını uzlaştırmak için çalıştıklarını ifade etti. Ayrıca "*Yunanistan'ın Kuzey Atlantik İttifakı ve Batı ile bağlarını sürdürmesinin gerekliliğine inandığınızı biliyorum. Kıbrıs anlaşmazlığının NATO'nun birliğini nasıl baltaladığını görmekten benim kadar rahatsız olduğumuza eminim.*" dedi.⁶³

Türkiye, 29 Eylül 1958 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla, Kıbrıs Başkonsolosu Burhan Işın'ı hükûmet temsilcisi olarak görevlendirdi.⁶⁴ Işın'ın 1 Ekim'de temsilcilik görevine başlamasıyla planın uygulandığı ve Türkiye'nin Kıbrıs'ın yönetimine fiilen katılmış olduğu basında yer aldı.⁶⁵ Bu işlemin dikkat çekici tarafı; hükûmetin Lefkoşa'ya yeni bir atama yapmak yerine, zaten orada görev yapan konsolosu aynı zamanda "temsilci" olarak görevlendirmesidir. Mevcut konsolosun yanı sıra hükûmet temsilcisi olarak başka bir diplomat atanmış olsaydı, kamuoyuna yansımalarının daha etkili olacağı açıktır. Nitekim Yunanistan açısından durumu hafifletmek için bu yöntemin Eisenhower tarafından teklif edildiğini MacMillan belirtmektedir.⁶⁶ Bu konuyla bir ilişkisi olup olmadığı bilinmemekle birlikte, Bakanlar Kurulu kararıyla Işın'ın

⁶¹ FRUS 1958-1960, Part 1, s. 705-706.

⁶² *age.*, s. 704.

⁶³ *age.*, s. 717.

⁶⁴ B.C.A. 30.18.1.2/150.50.5/Ek.1-81, 29.9.1958.

⁶⁵ "Türk Temsilcisi Açıklandı", *Bozokurt*, 30 Eylül 1958; "Kıbrıs Türk Temsilcisi Burhan Işın", *Milliyet*, 30 Eylül 1958; "Kıbrıs Planının Tatbiki Başlıyor", *Milliyet*, 1 Ekim 1958; "Kıbrıs'ta İkili İdare Başladı", *Milliyet*, 2 Ekim 1958.

⁶⁶ FRUS 1958-1960, Part 1, s. 706.

görevlendirildiği gün, yani 29 Eylül'de Türk-Amerikan mali görüşmeleri tamamlandı.⁶⁷ Aynı gün harekete geçen Makarios, Atina'daki İngiliz Büyükelçiliğine kendi planını sunarak; İngiliz hâkimiyeti altında kurulacak muhtariyete dayalı yönetimden sonra bağımsızlığın verilmesini talep etti. İngiliz Hükûmeti bu planı reddetti.⁶⁸ Yine aynı gün Kuzey Atlantik Konseyinde Kıbrıs meselesi tartışıldı. İngiliz üye, Türk Hükûmetinin Kıbrıs Temsilcisi olarak Lefkoşa Başkonsolosunu görevlendirmekle uzlaşıcı bir jest yaptığını ifade etti.⁶⁹

Türkiye'nin bu jestine rağmen Yunanistan fazlasıyla rahatsız oldu. Tepkisini daha çok NATO üzerinden göstermeye çalışarak, Fransa ile İtalya'yı müzakerelere gözlemci statüsüyle de olsa dâhil etmek istedi. Genel Sekreter Spaak, hükûmet temsilcisinin yetkilerinin azaltılması için çalıştı. Buna mukabil İngiltere, Yunanistan'ın istekleri sebebiyle plan uygulanmaz hâle gelirse, plana olumlu yaklaşan Türkiye'nin tutumunu değiştireceği ve böylece meselenin tamamen çıkmaza gireceği endişesi içindeydi. Nitekim 7 Ekim'de Türkiye'nin ABD'ye gönderdiği mesajda; Spaak tarafından teklif edilen tasarıların kabul edilmesinin mümkün olmadığı belirtilerek, Kıbrıs'la doğrudan hiçbir ilgisi olmayan ülkelerin ve Spaak dâhil başkalarının müzakerelerde yer alamayacağı bildirildi.⁷⁰

Yunanistan'ın 15 Ağustos'taki başvurusu üzerine toplanacak olan BM Genel Kurulundan evvel *bağımsız Kıbrıs* fikri konuşuluyordu. ABD'nin yönlendirmesiyle gelişen bu görüşün etkili tarafı hem *Enosis* hem de *taksim* tezlerini ortadan kaldıracak olmasıydı. Yunanistan açısından olumlu yanı, doğrudan gerçekleştiremediği ilhakı, dolaylı olarak gerçekleştirebilirdi. Türkiye ise, MacMillan Planının nihai çözüme açık bir ateşkes planı olduğunu belirterek devam ettirilmesinden yanaydı. Ayrıca kalıcı çözüm için müzakerelerin meseleye taraf olan üç ülkenin hükûmetleri arasında olması gerektiğine inanıyordu. Dolayısıyla BM'nin belirleyici bir konuma getirilmek istenmesine karşıydı.⁷¹ Türkiye bu konuda etkili oldu. 25 Kasım - 4 Aralık 1958'de toplanan BM Genel Kurulu Siyasi Komisyonu, çözüm yolu olarak tarafların birlikte müzakere etmelerine ve Kıbrıs halkının kendi kendilerini yönetebilmeleri esasının göz

⁶⁷ "Türk-Amerikan Mali Görüşmesi Sona Erdi", *Milliyet*, 30 Eylül 1958.

⁶⁸ *FRUS 1958-1960, Part 1*, s. 720.

⁶⁹ *age.*, s. 716.

⁷⁰ *age.*, s. 729-730.

⁷¹ *age.*, s. 745-747.

önünde tutulmasına dair tavsiye kararı aldı. Bu karar 5 Aralık 1958'de BM Genel Kurulunda kabul edildi.⁷²

Türkiye, bu karardan memnun kaldı. Başbakan Menderes, müzakereleri yürüten Dışişleri Bakanı Zorlu ve beraberindeki heyeti,⁷³ Türkiye'ye dönmelerini beklemeden New York'a gönderdiği telgrafla tebrik etti.⁷⁴ Bu karar, Kıbrıs'ta Bozkurt gazetesinin manşetten haber yaptığı gibi Türkiye'nin zaferi, Yunanistan'ın yenilgisi anlamındaydı.⁷⁵ Esasen Türkiye ile İngiltere'nin tekrar uzlaşmaları ve MacMillan Planını tatbik etmeye başlamaları Yunanistan'ı kendi kamuoyunda bile zor durumda bırakmıştı. Bu karar Karamanlis Hükûmeti üzerindeki baskıyı artırdı. Dolayısıyla Yunanistan'ın BM Genel Kurulunda kabul edilen karar doğrultusunda adım atarak uzlaşma yolunu kabul etmesi gerekiyordu.

Taraflar ortaya çıkan yeni durumun farkındaydı. Türkiye'nin MacMillan Planını kabul etmesi sadece İngiltere'nin işini değil, aynı zamanda Kıbrıs'ın bölünmesini de kolaylaştırıyordu. Yunanistan'ın bu sürece katılmaması ise, adadaki çatışma ortamının süreceğini gösteriyordu. Bu şartlarda çıkar yol olarak bağımsız Kıbrıs tezi kuvvetlendi ancak bu bağımsızlık ne Makarios'un ne de Yunan Hükûmetinin düşündüğü gibi Rum çoğunluğunun egemenliğine dayalı olamazdı. Bu hususta Türkiye'nin itirazı açık ve kesindi. Kıbrıs'ta iki ayrı halkın olduğu ve bu sebeple Türkler ve Rumlar için iki ayrı bağımsızlığın olması gerektiği her daim belirtilmekteydi. Dolayısıyla bağımsızlığın esas alınarak, tarafların uzlaşabileceği farklı bir yöntemin bulunması gerekiyordu.

BM Genel Kurul kararının akabinde Irak'tan Türkiye'yi rahatsız eden haberler geldi. 14 Temmuz 1958'de Askerî darbeyle kraliyete son veren General Kasım liderliğindeki yeni yönetim, Bağdat Paktından ayrılma kararını açıkladı.⁷⁶ Bu karar, 24 Mart 1959'da gerçekleştirildi.

⁷² *Yearbook of the United Nations 1958*, UN Publications, New York 1959, s. 71-76; *UN General Assembly*, 782nd Plenary Meeting, 5 Aralık 1958, New York, s. 457-459.

⁷³ Zorlu'nun başkanlığındaki heyette, Büyükelçiler Seyfullah Esin, Selim Sarper, Muharrem Nuri Birgi, Adnan Kural ve Orhan Eralp bulunuyordu; bk. *BCA*, 30.18.1.2 /150.53.19/Ek.105-57, 15.10. 1958; *BCA*, 30.18.1.2/150.60.12 / Ek.105-57, 2.12.1958.

⁷⁴ *BCA*, 30.1.0.0/62.385.10/Ek.E4, 8.12.1958.

⁷⁵ "Yunanistan Bir Kere Daha Birleşmiş Milletlerde Hezimete Uğradı", *Bozkurt*, 6 Aralık 1958; "Türkiye'nin Savunduğu Fikirler de Genel Kurulda Tasvip Edildi", *Bozkurt*, 7 Aralık 1958.

⁷⁶ "Irak, Bağdat Paktından Çekiliyor", *Milliyet*, 6 Aralık 1958; "Irak, Şubat'ta Bağdat Paktından Ayrılıyor", *Milliyet*, 12 Aralık 1958.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması

İngiliz Başbakanı MacMillan 10 Aralık 1958'de verdiği demeçte; Türkiye ve Yunanistan'la Kıbrıs meselesini tartışmaya hazır olduklarını açıkladı.⁷⁷ 12 Aralık'ta New York'tan dönen Dışişleri Bakanı Zorlu; Kıbrıs meselesinin Türkiye olmadan halledilemeyeceğinin anlaşıldığını belirterek, “Üçlü görüşmeye taraftarız” dedi.⁷⁸ 13-14 Aralık 1958 tarihlerinde Yunan Meclisinde konuşan Başbakan Karamanlis; Kıbrıs meselesinin millî kangrene dönüştüğünü belirterek, çözüm için Türklerle anlaşmanın gerekliliğine dikkat çekti.⁷⁹ Akabinde Yunanistan'ın üçlü görüşmeleri kabul ettiği basına yansdı.⁸⁰

Bu açıklamalar BM Genel Kurul kararından sonra yapıldı, bu bakımdan önemliydi fakat asıl önemli yanı NATO toplantısı öncesinde verilen mesajlar olmasıydı. Nitekim 18 Aralık'ta yapılan NATO Bakanlar Toplantısı dolayısıyla Paris'te bulunan Dışişleri Bakanları Lloyd, Zorlu ve Averoff bir araya geldiler. Üçlü görüşme olarak bilinen bu toplantı olumlu geçti, daha kapsamlı görüşmeler için üçlü konferans yapılmasına karar verildi.⁸¹ Aynı gün MacMillan'ın Londra'da yaptığı açıklama Yunanistan'a mesaj niteliğindedir. Bir soru üzerine verdiği cevapta; “Taksimın Kıbrıs için en kötü hal çaresi olduğunu fakat başka bir şey yapılmadığı takdirde mecburen tatbik edileceğini” söyledi.⁸²

Üçlü görüşme anlaşma için zemin oluşturdu. 18 Ocak 1959 tarihinde Avrupa Ekonomik İş Birliği Teşkilatı Bakanlar Konseyi toplantısı için Paris'te bulunan Zorlu ve Averoff bir araya gelerek gelişmeleri değerlendirdiler.⁸³ ABD belgelerinde umut verici ilerleme olarak ifade edilen bu görüşmede; Kıbrıs'ın bağımsızlığının sağlanmasıyla kurulacak ortak yönetimin ve uluslararası statüsünün nasıl olacağı konusunun ele alındığı, bilhassa yasama ve güvenlik organlarında yer alacak Türk ve Rumların oranları üzerinde konuşulduğu belirtilmektedir.⁸⁴ İki ülke arasındaki temaslar sonraki günlerde devam etti. Temel konular üzerinde ana hatlarıyla uzlaşma sağlanmasından sonra nihai karar için görüşmelerin başbakanlar düzeyinde yapılmasına karar verildi.

⁷⁷FRUS 1958-1960, Part 1, s. 754.

⁷⁸ “Üçlü Görüşmeye Taraftarız”, *Milliyet*, 13 Aralık 1958.

⁷⁹ Erim, *age.*, s. 89.

⁸⁰ “Yunanistan Üçlü Görüşmeye Yanıştı”, *Milliyet*, 16 Aralık 1958.

⁸¹ “Üçlü Konferans Gerçekleşiyor”, *Milliyet*, 19 Aralık 1958.

⁸² “MacMillan Taksimın Mümkün Olduğunu Söyledi”, *Bozokurt*, 19 Aralık 1958.

⁸³ “Zorlu Dün Paris'te Averoff'la Görüştü”, *Milliyet*, 19 Ocak 1959.

⁸⁴ FRUS 1958-1960, Part 1, s. 759-761.

Türk ve Yunan Başbakanlarının katıldığı toplantılar 6-11 Şubat 1959 tarihlerinde Zürih'te yapıldı. Anlaşmaya temel teşkil edecek teknik çalışmalar daha çok dışişleri bakanlarının bulunduğu heyetler tarafından yürütüldü. Sonunda nüfus oranları itibarıyla Türk ve Rumların ortaklığına dayalı, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına karar verildi. Devletin yapısı ve işleyişini düzenleyecek olan anayasanın temel esasları ile tarafların hak ve hukuklarını teminat altına alacak temel hükümler üzerinde mutabık kalındı. Böylece 11 Şubat 1959 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında Zürih Antlaşması imzalandı. Aynı gün Zorlu ve Averoff Londra'ya giderek başbakanlar düzeyinde yapılacak olan üçlü konferansın temelini oluşturdular.

Üç ülkenin Dışişleri Bakanları arasında mutabakatın sağlanması üzerine Başbakan MacMillan; Başbakan Menderes ve Başbakan Karamanlis'i konferans için Londra'ya davet etti. Bu konferans nihai çözümü amaçladığı için Menderes Kıbrıs Türk toplumunun lideri Fazıl Küçük'ü, Karamanlis de Kıbrıs Rum toplumunun lideri Makarios'u çağırırdı. Böylece Zürih'te Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanmış olan antlaşma, İngiltere'nin ve Kıbrıs'taki toplumların temsilcilerinin katılmasıyla yeniden değerlendirildi.⁸⁵ 17 Şubat'ta başlayan Londra Konferansına Başbakan Menderes katılmadı. Zira Menderes ve beraberindeki heyeti⁸⁶ taşıyan uçak Gatwick Havaalanına inerken düştü. Menderes hastaneye kaldırıldı,⁸⁷ çalışmalar Dışişleri Bakanı Zorlu tarafından yürütüldü. Antlaşma metni daha evvel büyük ölçüde imza aşamasına geldiği için tamamlanması kolay oldu. Konferansın açılış oturumunda İngiltere Dışişleri Bakanı Lloyd; Kıbrıs'taki iki askerî üssün İngiliz egemenliği altında kalması şartıyla teklif edilen Zürih Antlaşması'nı hükümet olarak kabul ettiklerini açıkladı.⁸⁸ Böylece uzlaşma sağlandı ve 19 Şubat 1959 tarihinde Londra Antlaşması imzalandı. Başbakan Menderes antlaşmayı hastanede imzaladı.⁸⁹ Antlaşmanın muhtevası 23 Şubat'ta Ankara, Atina, Londra ve Lefkoşa'da açıklandı.⁹⁰

⁸⁵ Erim, *age.*, s. 90.

⁸⁶ Heyette, Dışişleri Bakanı Zorlu, Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu, Milletvekilleri Kemal Zeytinioğlu, Emin Kalafat, Arif Demirer, Rifat Kadızade ve üst düzey görevliler bulunuyordu. *BCA*. 30.18.1.2/152.15.8/Ek.105-54, 16.2.1959.

⁸⁷ Uçakta mürettebat dâhil 24 kişi vardı, 14 kişi hayatını kaybetti. Hayatını kaybedenler arasında resmî heyette yer alan Server Somuncuoğlu, Kemal Zeytinioğlu, Muzaffer Ersü, İlhan Savut, Güner Türkmen, Mehmet Ali Görmüş ve Şerif Arzık bulunuyordu.

⁸⁸ *FRUS 1958-1960, Part 1*, s. 770.

⁸⁹ "Kıbrıs Cumhuriyetini Doğuran Anlaşma İmzalandı", *Milliyet*, 20 Şubat 1959.

⁹⁰ "Kıbrıs Antlaşması Ankara, Atina, Londra ve Lefkoşa'da Açıklandı", *Bozkuurt*, 24 Şubat 1959; "Kıbrıs Antlaşması Dün Açıklandı", *Milliyet*, 24 Şubat 1959.

Kıbrıs Meselesinin Nihai Çözümü İçin Zürih Antlaşması temelinde mutabakata varılarak hazırlanan Londra Antlaşması; Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Başbakanları tarafından imzalanan muhtıraya ekli dokuz belgeden oluşmaktadır: 1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı. 2. Kıbrıs, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Arasında Garanti Antlaşması. 3. Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Arasında İttifak Antlaşması. 4. İngiltere Hükûmetinin 17 Şubat 1959 Tarihli Beynamesi. 5. Garanti Sözleşmesine Ek Madde. 6. Türk ve Yunan Dışişleri Bakanlarının 17 Şubat 1959 Tarihli Beynamesi. 7. Kıbrıs Rum Toplumunu Temsilcisinin 19 Şubat 1959 Tarihli Beynamesi. 8. Kıbrıs Türk Toplumunu Temsilcisinin 19 Şubat 1959 Tarihli Beynamesi. 9. Kıbrıs'taki Yeni Düzenlemelere Hazırlık İçin Üzerinde Anlaşmaya Varılan Tedbirler.⁹¹

Zürih ve Londra Antlaşmaları veya Kıbrıs Antlaşmaları denildiğinde, önemlerine binaen ilk dört belge akla gelmektedir. Bu belgelerden ilk üçü Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve işleyişini belirlemektedir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temel yapısını tespit eden ve 27 maddeden oluşan birinci belge, daha sonra hazırlanacak olan anayasanın çerçevesini çizmektedir. Bu manada önem arz eden bazı maddeleri şöyledir; Rum ve Türk toplumları tarafından ayrı ayrı seçilmek suretiyle cumhurbaşkanı Rum, cumhurbaşkanı yardımcısı Türk olacaktır. Cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı yardımcısı, Temsilciler Meclisinin yasa ve kararlarını veto hakkına sahip olacaklardır. Genel seçimle oluşacak Temsilciler Meclisinin yüzde 70'i Rum, yüzde 30'u Türk olacaktır. Bakanlar Kurulu, cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı yardımcısının kendi toplumlarından atayacakları, yedisi Rum, üçü Türk olmak üzere on üyeden oluşacaktır. Resmî dil Rumca ve Türkçe olacak ve bütün resmî kayıtlar bu iki dilde yazılacaktır. Bayramlarda yetkililer ve toplumlar, Kıbrıs bayrağının yanında Yunan ve Türk bayraklarını çekme hakkına sahip olacaklardır. Kamu hizmetlerini yürütecek görevlilerin yüzde 70'i Rum, yüzde 30'u Türk olacaktır. Kıbrıs silahlı kuvvetlerinin yüzde 60'ı Rum, yüzde 40'ı Türk; emniyet kuvvetlerinin yüzde 70'i Rum, yüzde 30'u Türk olacaktır. Türk ve Yunan Hükûmetleri kendi toplumlarına ait eğitim, kültür, spor kurumlarına ve hayır işlerine mali yardımda bulunabilecekler, ihtiyaç duyulan öğretmen, akademisyen ve din görevlilerini gönderebileceklerdir.⁹²

Kıbrıs, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Arasında Garanti Antlaşması başlıklı ikinci belge; öncelikle *Enosis* ve taksimi önlemek üzere, Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü, güvenliğini ve anayasaya saygıyı devam ettirmeyi amaçlamaktadır. Antlaşma hükümlerinin herhangi birinin ihlali durumunda;

⁹¹ *American Foreign Policy-Current Documents 1959 (AFPCD)*, U.S. Government Printing Office, Washington, 1963, s.765-775.

⁹² *age.*, s. 765-769.

garantör devletler sıfatıyla Türkiye, Yunanistan ve İngiltere birlikte veya biri tarafından antlaşmayla oluşan durumun yeniden tesisi için müdahalede bulunma hakkına sahip olacaktır.⁹³

Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Arasında İttifak Antlaşması olan üçüncü belge; Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ve ülke bütünlüğüne karşı doğrudan ve dolaylı olarak gelebilecek herhangi bir saldırıyı birlikte önlemeye yöneliktir. Bunun için Kıbrıs'ta üçlü karargâh kurulacak ve bu karargâha; subay, astsubay ve erlerden oluşan 950 kişilik Yunan birliği ve 650 kişilik Türk birliği katılacaktır.⁹⁴

Dördüncü belge; Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın yürürlüğe girmesinin akabinde, tarafların durumu kayıt altına alarak o tarihte egemenliğin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devredileceğini dair İngiltere'nin 17 Şubat 1959 tarihli beyannamesidir.⁹⁵ Bu devir işleminde İngiliz askerî üslerinin bulunduğu Dikelya ve Ağrotur bölgeleri hariç olup, bu topraklarda İngiliz egemenliği devam edecektir.⁹⁶

Zürih ve Londra Antlaşmalarının hayata geçirilmesi için çalışmalara hemen başlandı. Bu kapsamda Makarios 1 Mart'ta Kıbrıs'a döndü. Daha evvel İngiliz yönetimine başkaldırdığı ve EOKA eylemlerini desteklediği için sürgün edilen, daha sonra Kıbrıs'a dönmek şartıyla serbest bırakılan Makarios, bu defa resmen muhatap alınarak Vali Foot tarafından Lefkoşa Havaalanında karşılandı.⁹⁷ Zira Kıbrıs Rum Toplumunu Temsilcisinin 19 Şubat 1959 Tarihli Beyannamesi başlıklı yedinci belgenin altında imzası vardı. Böylece temsilci sıfatıyla, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunu sağlayan ilgili antlaşmaları incelediğini ve kabul ettiğini beyan etti. Aynı ifadelerin yer aldığı sekizinci belgede Kıbrıs Türk Toplumunu Temsilcisi olarak Fazıl Küçük'ün imzası vardı.⁹⁸

Zürih ve Londra Antlaşmaları 4 Mart 1959 tarihinde TBMM'de müzakere edildi. CHP Meclis Grubu adına konuşan İnönü; daha evvel Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplumlarının bir arada yaşamalarına imkân kalmadığı gerekçesiyle taksim tek çare olarak gösterildiğini, bunun için meclisten karar alındığını, bu

⁹³ *age.*, s. 770.

⁹⁴ *age.*, s. 771.

⁹⁵ *age.*, s. 771-772.

⁹⁶ Sınır tespit çalışmaları sonucunda üs bölgelerinin toplam 254 km² olduğu kabul edildi.

⁹⁷ "Dün Adaya Vasıl Olan Makarios Türk-Rum Dostluğundan Bahsetti", *Bozdoğan*, 2 Mart 1959.

⁹⁸ *AFPCD*, s. 773.

kararın milletin benimsemesi için çalışıldığını; şimdi ise beraber yaşamalarını düzenleyen bir çözüm şeklinin sunulduğunu belirterek çelişkiye dikkat çekti.⁹⁹

İnönü'nün yaptığı eleştirinin en önemli tarafı; antlaşmaların taksim tezini imkânsız hâle getirdiğine ve buna mukabil *Enosis* ihtimalini aynı ölçüde ortadan kaldırmadığına yönelikti. İnönü, *Enosis* için yapılacak bir teşebbüste, garantör devletlerin ortak hareket etmeleri mümkün olmazsa, her birinin eski nizamı yeniden tesis etme hakkı bulunduğunu ancak Yunanistan'ın Türkiye ile beraber olma ihtimalinin az olduğunu söyledi. İngiltere'nin ise müdahale için kesin bir taahhütte bulunmadığını, dolayısıyla yapılacak askerî harekâta iştirak edip etmemekte serbest kaldığını, katılmaması hâlinde ortak müdahalenin yapılamayacağını açıkladı. Bu durumda Türkiye'nin yalnız başına hareket etmesi gerekeceğini ve hakkını süratle kullanarak müdahale imkânına malik olursa, yapacağı haklı bir emrivakiyle davasını kazanabileceğine dikkat çekti. Diğer taraftan şartların süratli bir askerî harekât yapmaya müsait olduğu ve her zaman olacağının iddia edilemeyeceğini belirterek, muhtemel *Enosis* hareketini işbu antlaşma hukuken bertaraf etmiş görünse de fiilen bertaraf etmediğini, buna mukabil taksim tezinin hukuken olduğu gibi, fiilen de bertaraf edildiğini ifade etti.¹⁰⁰

İnönü'nün eleştirilerine cevap veren Dışişleri Bakanı Zorlu; devletler arasında ihtilafların hallinde en mühim usul ve en iyi çarenin, muhasım olan tarafın onayını almak suretiyle millî menfaatlerin korunması olduğunu belirterek, söz konusu antlaşmaların bu temelde imzalandığını ifade etti. Ayrıca anayasa uyarınca taksim ve *Enosis*'in aynı kesinlikle reddedildiğine ve Garanti Antlaşmasının getirdiği teminatın her iki ihlal hâli karşısında aynı olduğuna dikkat çekti. *Enosis*e ait faaliyetlerin yürütme gücü veya propaganda şeklinde olması hâlinde, cumhurbaşkanı yardımcısının veto hakkını kullanacağını ve garantör devletlerin anayasanın ihlal edilmesine müsaade etmeyeceklerini açıkladı. Gerekli müdahalenin müşterek olmaması hâlinde, iki veya bir devletin bu hakka sahip olduğunu hatırlatarak; Yunanistan'ın adadan 600 mil, Türkiye'nin ise 40 mil uzakta olduğunu, dolayısıyla Türkiye'nin daha çabuk müdahale edebileceğini söyledi.¹⁰¹

Müzakerenin tamamlanmasından sonra yapılan oylamada, hükûmetin takip ettiği Kıbrıs politikası ve imzaladığı antlaşmalar oy çokluğu ile kabul edildi. Bu oylamada 347 kabul, 138 ret, 2 çekimsiz oy kullanıldı.¹⁰² Kıbrıs antlaşmaları

⁹⁹ TBMM Zabut Ceridesi, Devre XI, Cilt 8, İçtima 2, 4.3.1959, s. 21-24.

¹⁰⁰ *age.*, s. 23.

¹⁰¹ *age.*, s. 24-26.

¹⁰² *age.*, s. 54-55.

İngiliz ve Yunan parlamentolarında da onaylandı ancak Yunanistan'da muhalefetin eleştirisi sert oldu. Venizelos, antlaşmaların Yunan milleti için muteber olmadığını belirterek, iktidara geldiklerinde değiştireceklerini söyledi.¹⁰³ Öte yandan EOKA lideri Grivas, 9 Mart'ta ateşkes ilan ederek bir veda mesajı yayınladı.¹⁰⁴ 17 Mart'ta askerî uçakla Kıbrıs'tan ayrılan Grivas'ı Makarios uğurladı, Yunanistan'da Dışişleri Bakanı Averoff karşıladı.¹⁰⁵

Geçiş sürecinin antlaşmalara uygun olarak yürütülebilmesi için üç organ kuruldu. Birincisi, idari sorumlulukların devrine hazırlık amacıyla Kıbrıslı Rum ve Türklerden oluşan *Geçiş Komisyonu*. İkincisi, temelleri antlaşmalarla belirlenen anayasayı yazmak için Türkiye ve Yunanistan ile Kıbrıslı Rum ve Türklerden oluşan *Karma Anayasa Komisyonu*. Üçüncüsü, çalışmaları nihayete erdirmek üzere, Türk, Yunan, İngiliz ve Kıbrıslı temsilcilerden oluşan *Karma Antlaşma Komisyonu*.¹⁰⁶

Geçiş Komisyonu ilk toplantısını Vali Foot'un başkanlığında 4 Mart'ta yaptı. Türk tarafını Fazıl Küçük, Rum tarafını Makarios başkanlığındaki heyetlerin temsil ettiği bu toplantıda; yapılacak çalışmaların usul ve esasları tespit edildi. Kurulacak olan geçici hükümete dair ön görüşmeler yapıldı.¹⁰⁷ Londra Konferansında belirtildiği gibi bu komisyonun görevi, mevcut yönetimin yerini alacak olan bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti Hükûmetini teşkil etmek ve geçişi sağlamaktır. Nitekim 27 Mart'ta Kıbrıs Geçici Hükûmeti kuruldu. Yedi Rum ve üç Türk üyeden oluşan Bakanlar Kurulu 2 Nisan'da açıklandı. Türk Bakanlar; Savunma Bakanı Osman Örek, Sağlık Bakanı Niyazi Manyera, Tarım ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fazıl Plümer oldu.¹⁰⁸

Lefkoşa'da toplanacak olan Karma Anayasa Komisyonuna Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetini temsilen Prof. Dr. Nihat Erim başkanlığında, Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşaviri Doç. Dr. Suat Bilge ve Karşıyaka Hukuk Hâkimi Şerif Kolhan görevlendirildi. Ayrıca Yunan Hükûmetiyle varılan mutabakat

¹⁰³ "Yunan Meclisinde Kıbrıs İçin Kavga", *Milliyet*, 26 Şubat 1959; "Yunan Parlamentosunda Kavga Çıktı", *Bozğurt*, 26 Şubat 1959; "Yunan Parlamentosunda Baş Göz Yarıldı", *Bozğurt*, 1 Mart 1959.

¹⁰⁴ "Grivas Bir Veda Mesajı Yayınladı", *Milliyet*, 10 Mart 1959.

¹⁰⁵ "Grivas, Ben Koyu Bir Komünistim, dedi", *Milliyet*, 18 Mart 1959; "EOKA Tethiş Lideri Grivas Dün Adadan Ayrıldı", *Bozğurt*, 18 Mart 1959.

¹⁰⁶ *FRUS 1958-1960, Part 1*, s. 775.

¹⁰⁷ "Kıbrıs'ta Geçici Bir Hükümet Kuruluyor", *Milliyet*, 5 Mart 1959.

¹⁰⁸ "Kıbrıs'ta Geçici Hükümet Kuruldu", *Milliyet*, 28 Mart 1959; "Kıbrıs'ta Geçici Kabine İlan Edildi", *Milliyet*, 3 Nisan 1959; "Geçici Kabinenin Üyeleri Dün Açıklandı", *Bozğurt*, 3 Nisan 1959.

kapsamında yabancı hukukçu olarak İsviçreli Prof. Marcel Bridel katıldı.¹⁰⁹ Yunanistan heyetinin başkanlığını Prof. Themistocles Tsatsos, Kıbrıs Türk heyetinin başkanlığını Kıbrıs Türk Kurumları Fedarasyonu Başkanı Rauf Denктаş ve Kıbrıs Rum heyetinin başkanlığını Glafkos Klerides'in yaptığı Karma Anayasa Komisyonu ilk toplantısını 13 Nisan 1959 tarihinde yaptı.¹¹⁰

Komisyonun çalışmaları bir yıl boyunca devam etti. Üzerinde uzlaşarak tamamlanan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası¹¹¹ 6 Nisan 1960 tarihinde düzenlenen törenle imzalandı. Böylece Rum ve Türklerin ortaklığına, eşit statüsüne ve eşit hukukuna dayalı olarak; bağımsız, egemen ve cumhuriyet rejimine sahip Kıbrıs Devleti kuruldu. Anayasanın birinci maddesine göre; cumhurbaşkanı Kıbrıs Elen cemaati tarafından seçilen bir Elen, cumhurbaşkanı yardımcısı Kıbrıs Türk cemaati tarafından seçilen bir Türk olacaktır. İkinci maddede cemaatler tanımlandı. Elen cemaatinin Elen aslından ve ana dili Elence olan veya Yunan kültür ananelerini paylaşan veya Elen-Ortodoks Kilisesine mensup bulunan bütün vatandaşlar olduğu ve aynı şekilde Türk cemaatinin Türk aslından ve ana dili Türkçe olan veya Türk kültür ananelerini paylaşan veya Müslüman olan bütün vatandaşlar olduğu belirtildi. Üçüncü maddede; Elence ve Türkçenin resmî diller olduğu, bütün resmî kayıtların bu iki dilde tutulacağı, para ve pullarda bu iki dilin kullanılacağı ve her vatandaşın resmî makamlara bu iki dilden biriyle müracaat etme hakkı bulunduğu yer aldı. Dördüncü maddede; resmî makamların ve kamu yararına çalışan teşekküllerin tatil günlerinde Kıbrıs bayrağı ile birlikte Türk ve Yunan bayrağını asma hakkına sahip oldukları, ayrıca her vatandaşın ve tüzel kişiliğe haiz olan veya olmayan her kurumun Türk veya Yunan bayraklarından herhangi birini hiçbir tahdide tabi olmaksızın gayrimenkullerine asabileceği belirtildi. Beşinci maddede; Elen cemaatinin Yunan millî bayramlarını ve Türk cemaatinin Türk millî bayramlarını kutlama hakkına haiz oldukları hükmü yer aldı.

Böylece Zürih ve Londra Antlaşmaları ile tespit edilen ve uzlaşılan bütün esas ve ilkeler anayasa hükümleri olarak düzenlendi. Esasen bu durum anayasanın tamamı için söz konusudur. İcra kuvvetinden Temsilciler Meclisinin teşekkülüne, kamu hizmetlerinin ifasından güvenliğe kadar her alana ilişkin maddelerde görülmektedir. Ayrıca Garanti ve İttifak Antlaşmalarının anayasanın eki olarak konulması önemlidir. Nüfus oranlarına göre yapılan düzenlemelerin ortaya çıkarabileceği mahzurlar ise, cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı yardımcısına tanınan Bakanlar Kurulu ve Temsilciler Meclisi kararlarını veto hakkı ile giderilmektedir.

¹⁰⁹BCA 30.18.1.2/152.21.5/Ek.105-54,27.4.1959;BCA, 30.18.1.2/152.21.6/Ek.105-54, 30.4.1959.

¹¹⁰ "Müşterek Anayasa Komisyonu Dün İlk Toplantısını Yaptı", *Bozokurt*, 14 Nisan 1959.

¹¹¹ bk. *Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası*, Kıbrıs Hükümet Matbaası, Lefkoşa, 1960, s. 1-70.

Cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı yardımcısının nasıl seçileceği antlaşmalarla tespit edildiği ve anayasanın tamamlanması aşamasına gelindiği için seçimler 1959 yılı aralık ayında yapıldı. Türkler arasında yapılan cumhurbaşkanı yardımcılığı seçimine Fazıl Küçük tek aday olarak katıldı ve 3 Aralık'ta seçildiği ilan edildi.¹¹² Rumlar arasında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi için Makarios ve Klerides aday oldular. 13 Aralık'ta yapılan seçim sonucunda Makarios oyların yüzde 65'ini alarak Kıbrıs'ın ilk cumhurbaşkanı oldu.¹¹³ Anayasanın tamamlanmasından sonra 31 Temmuz 1960'da Temsilciler Meclisi,¹¹⁴ 7 Ağustos'ta Cemaat Meclisi seçimleri yapıldı.¹¹⁵ Türk Cemaat Meclisi ilk toplantısını 19 Ağustos'ta yaptı, Meclis Başkanlığına Rauf Denktaş seçildi.¹¹⁶

Seçimlerin yapılmasıyla çalışmaların sonuna gelindi. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma, İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında 16 Ağustos 1960'da Lefkoşa'da imzalandı. Akabinde yapılan törenle bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti Devleti ilan edildi. Aynı gün İttifak Antlaşması uyarınca 650 kişilik Türk Birliği ile 950 kişilik Yunan Birliği Kıbrıs'a çıktı.¹¹⁷

Cumhurbaşkanı Makarios, çok geçmeden Zürih ve Londra Antlaşmalarını eleştirmeye başladı. Ayrıca anayasanın işlemez durumda olduğunu iddia ederek, cumhurbaşkanı yardımcısının veto yetkisinin kaldırılmasını istedi. Bu teklif Kıbrıs Türkleri ve Türkiye tarafından reddedildi. Bunun üzerine Rumların Türklere karşı saldırıları yeniden başladı. Kanlı Noel adıyla bilinen 20-21 Aralık 1963 eylemleriyle Kıbrıs Cumhuriyeti fiilen yıkıldı

Sonuç

İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgelerinden çekilmeye başlaması, Kıbrıs Rumlarını ve Yunanistan'ı adanın ilhakı için umutlandırdı. Bu amaçla başlattıkları mücadele, Türkiye'nin meseleye resmen taraf olmasını sağladı. İngiltere'nin adadan çekilmesi hâlinde Türkiye'ye iade etmesi gerektiğine dayalı bir politika oluşturularak *Kıbrıs Türk'tür* tezi benimsendi.

¹¹² "Dr. Küçük Bugün Cumhurbaşkanı Yardımcısı İlan Ediliyor", *Bozokurt*, 3Aralık 1959.

¹¹³ "Makarios Kıbrıs'ın İlk Cumhurbaşkanı Oldu", *Bozokurt*, 15 Aralık 1959.

¹¹⁴ "Kıbrıs'ta Seçim Dün Yapıldı", *Milliyet*, 1 Ağustos 1960.

¹¹⁵ "Kıbrıs Cemaat Meclisi Seçimi Dün Yapıldı", *Milliyet*, 8 Ağustos 1960.

¹¹⁶ "Türk Cemaat Meclisi İlk Toplantısını Dün Yaptı", *Bozokurt*, 20 Ağustos 1960.

¹¹⁷ "Kıbrıs Bağımsız Oldu", *Milliyet*, 16 Ağustos 1960; "Cumhuriyet İlan Edildi", *Bozokurt*, 16 Ağustos 1960; "Mehmetçiklerimizi Bağrımıza Bastık", *Bozokurt*, 17 Ağustos 1960; "Türk Birliği Dün Kıbrıs'a Ayak Bastı", *Milliyet*, 17 Ağustos 1960.

Yunanistan'ın diplomatik yollardan sonuç alamaması üzerine, Başpiskopos Makarios ve gayrinizami harp subaylarından Grivas'ın liderliğinde EOKA adlı yeraltı örgütü kuruldu. Bu örgüt İngiliz yönetimine ve Türklere karşı şiddet uyguladı. Kıbrıs Türkleri kendilerini savunmak için TMT'yi kurdular. Türkiye TMT'yi destekledi.

İngiltere, egemenliğini sürdürebilmek için Türklere Rumlar ve Türkiye ile Yunanistan arasında ortaya çıkan ihtilaftan yararlanmaya çalıştı. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyesi olmalarına rağmen karşıt duruma gelmeleri ABD'yi rahatsız etti. En önemlisi EOKA eylemlerinin artmasıyla adanın nüfus yapısı değişti. Türk ve Rumların birlikte yaşadığı birçok yerleşim birimi, göçler sonucu karma nüfus özelliğini kaybetti. Türklerin kuzey bölgelerinde toplanmasıyla birlikte ada fiilen bölündü. Böylece Kıbrıs'ı ilhak etmek isteyen Yunanistan, öngöremediği bir sonuçla karşılaştı. Türkiye'nin taksim tezine yönelmesi süreci tamamen değiştirdi.

Taksim politikası, Kıbrıs'ın Türkiye veya Yunanistan'a ilhakını ortadan kaldırdığı için gerçekleştirilebilir özellikteydi. Bununla birlikte Yunanistan'da ve Kıbrıs Rumları arasında sol fikirlerin etkin olmasından ve örgütlü gücünden ABD Hükûmeti kaygılıydı. Bölünmüş Kıbrıs'ın NATO açısından zafiyet oluşturacağı ve bu durumdan Sovyetler Birliği'nin yararlanabileceği kanaatindeydi. Bu sebeple Türkler ve Rumların ortaklığına dayalı bağımsız Kıbrıs Devleti'nin kurulması gündeme geldi.

Türkiye, meseleyi sürüncemede bırakmak istemiyordu. Orta Doğu'da konjonktürün değişmesiyle güvenlik riskinin arttığının farkındaydı. Kıbrıs meselesinin kronikleşmesi durumunda İngiltere ve Amerika ile olan ilişkilerine hanel gelebilirdi. Kıbrıs Türkleri ve Türkiye'nin hak ve hukukunu teminat altına almak şartıyla, bağımsız Kıbrıs Devleti'nin kurulmasını çıkar yol olarak gördü. Böylece Zürih ve Londra Antlaşmaları imzalandı.

Bu antlaşmaların gereği yapılarak, 16 Ağustos 1960'da bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti Devleti ilan edildi; ancak ortak yönetimi benimsemeyen Makarios'un tutumu ve Rumların eylemleri sonucu yaşatılamadı.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara.

30.1.0.0/123-783-8/Ek. I, 11.10.1952.

30.18.1.2/140.80.3/Ek. 105-54, 25.8.1955.

30.1.0.0/1.8.19/Ek.A1, 27.8.1955.

30.1.0.0/38.227.1/Ek.A45, 24.11.1956.

30.1.0.0/38.227.3/ Ek. A 45, 19.12.1956.

- 30.1.0.0/62.381.28/Ek. E4, 20.12.1956.
30.1.0.0/38.227.11/Ek.A45, 4.5.1957.
30.18.1.2/150.50.5/Ek.1-81, 29.9.1958.
30.18.1.2/150.53.19/Ek.105-57, 15.10.1958.
30.18.1.2/150.60.12/Ek.105-57, 2.12.1958.
30.1.0.0/62.385.10/Ek.E4, 8.12.1958.
30.18.1.2/152.15.8/Ek.105-54, 16.2.1959.
30.18.1.2/152.21.5/Ek.105-54, 27.4.1959.
30.18.1.2 /152.21.6/Ek.105-54, 30.4.1959.

Yayımlanmış Arşiv Belgeleri

- (1963) *American Foreign Policy-Current Documents 1959 (AFPCD)*, U.S. Government Printing Office, Washington.
- (1988) *Foreign Relations of the United States, 1952-1954*, Gen. Ed. William Z. SLANY, Volume VIII, U.S. Government Printing Office, Washington.
- (1989) *Foreign Relations of the United States, 1955-1957 (FRUS 1955-1957)*, Gen. Ed.: John P. GLENNON, Volume XXIV, U.S. Government Printing Office, Washington.
- (1993) *Foreign Relations of the United States, 1958-1960 (FRUS 1958-1960, Part 1)* (1993), Gen. Ed. Glenn W. LAFANTASIE, Volume X, Part 1, U.S. Government Printing Office, Washington.
- (1993) *Foreign Relations of the United States, 1958-1960 (FRUS 1958-1960, Part 2)* (1993), Gen. Ed. Glenn W. LAFANTASIE, Volume X, Part 2, U.S. Government Printing Office, Washington.

Resmî Yayınlar

- (1955) *Aynı Tarihi*, No: 262, Ankara.
- (1960) *Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası*, Kıbrıs Hükûmet Matbaası, Lefkoşa.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 23, Toplantı 4, 23.1.1950, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre X, Cilt 10, İçtima 2, 25.2.1956, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre X, Cilt 15, İçtima 3, 28.12.1956, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre XI, Cilt 2, İçtima 1, 25.2.1958, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre XI, Cilt 4, İçtima 1, 16.6.1958, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre XI, Cilt 1, İçtima 1, 4.12.1957, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre XI, Cilt 8, İçtima 2, 4.3.1959, Ankara.
- UN General Assembly*, 439 th Plenary Meeting, 21 Eylül 1953, New York.
- UN General Assembly*, 477 th Plenary Meeting, 24 Eylül 1954, New York.

UN General Assembly, 514 th Plenary Meeting, 17 Aralık 1954, New York.

UN General Assembly, 660 th Plenary Meeting, 26 Şubat 1957, New York.

UN General Assembly, 782 nd Plenary Meeting, 5 Aralık 1958, New York.

(1955) *Yearbook of the United Nations 1954*, UN Publications, New York.

(1958) *Yearbook of the United Nations 1957*, UN Publications, New York.

(1959) *Yearbook of the United Nations 1958*, UN Publications, New York.

Kitaplar ve Makaleler

ARMAOĞLU Fahir (1959) 1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükûmeti ve Türk Kamuoyu, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt XIV, Sayı 2, Ankara, s. 57-86.

ERİM Nihat (Tarihsiz) *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara.

FRENCH David (2015) *Fighting EOKA: The British Counter-Insurgency Campaign on Cyprus 1955-1959*, Oxford University Press, (Published in the USA), New York.

KESER Ulvi (2007) *Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı*, IQ Kültür-Sanat Yay., İstanbul.

İSMAİL Sabahattin (1998) *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, Kastaş Yay., İstanbul.

OBERLING Pierre (1990) *Kıbrıs Faciası*, Çev. Fahir ARMAOĞLU, (*Belleten*, Cilt LIV, Sayı 210, 1990'dan ayırabım), TTK Yayınları, Ankara.

PANTELİ Stavros (1990) *The Making of Modern Cyprus: From Obscurity to Statehood*, Interworld Publications, New Barnet.

TANSU İsmail (2001) *Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu*, Minpa Matbaacılık, Ankara.

Sürelî Yayınlar

Bozkekurt, Lefkoşa. (4 Aralık 1957 - 20 Ağustos 1960).

Milliyet, İstanbul. (20 Aralık 1956 -17 Ağustos 1960).